

АКАДЕМИЯ ЗА МУЗИКАЛНО, ТАНЦОВО И ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО
ПЛОВДИВ

Факултет „Изобразителни изкуства”

Катедра „Изящни изкуства”

ПЕТЯ ГЕОРГИЕВА УЗУНОВА

**ИЗОБРАЖАВАНЕ НА НАТЮРМОРТ, ПОСРЕДСТВОМ ГРАФИЧНА РИСУНКА
ОТ УЧЕНИЦИ В ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна
степен "доктор"**

**Професионално направление 1.3. "Педагогика на обучението по...", по
научна специалност "Методика на обучението по изобразително
изкуство"**

Научен ръководител: доц. д-р Зора Янакиева

ПЛОВДИВ

2018

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра "Изящни изкуства" към факултет "Изобразителни изкуства" на Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив.

Дисертационният труд съдържа 234 страници, като се състои от увод, три глави, изводи, заключение и ползвана литература. Приложенията са 5 на брой с общ обем от 79 страници.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на от часа в зала на Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство – гр. Пловдив. Материалите по защитата са на разположение в Библиотеката на АМГИИ.

Съдържание

Увод.....	5
-----------	---

ГЛАВА ПЪРВА

ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

1.1. Актуалност на проблема.....	6
1. 2. Развитие на натюрморта в контекста на изобразителното изкуство.....	6
1. 3. Принципи за изграждане на формата при натюрморта.....	7
1. 4. Място на натюрморта в обучението по изобразително изкуство.....	7
1.5. Материали и техники за изграждане на натюрморт в учебно-възпитателния процес по изобразително изкуство.....	7
1.6. Групова динамична демонстрация с графични материали и техники.....	7

ГЛАВА ВТОРА

ПОСТАНОВКА И ПРОВЕЖДАНЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

2.1. Обект, предмет, цел, задачи и хипотеза.....	16
2.2. Методи на изследване.....	17
2.3. Организация и етапи на изследването.....	31
2.3.1. Констатиращ етап.....	32
2.3.2. Формиращ етап.....	35
2.3.3. Контролен етап.....	40

ГЛАВА ТРЕТА

ОТЧИТАНЕ НА ДАННИТЕ И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ДИДАКТИЧЕСКИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ

3.1. Анализ на резултатите от анкетните карти.....	41
3.2. Анализ и оценка на ученическите творби от констатиращия етап на изследването.....	44
3.3. Анализ и оценка на ученическите творби от контролния етап на изследването.....	49
3.4. Сравнителен анализ на ученическите творби от констатиращия и контролния етап на изследването.....	54
Изводи.....	61
Заключение.....	62
Научни приноси.....	63
Списък на публикациите по темата.....	64
Участия в научни форуми.....	64

Увод

В отделните етапи на обучение по изобразително изкуство в средното училищно образование (от първи до девети клас) се прилагат разнообразни методи и похвати за учебно-познавателна и художествено-творческа дейност. Съвместно с планирането на дидактическите цели те също се определят, с цел да се постигнат по-добри резултати, а именно: формиране и развиване на система от знания, умения и отношения в процеса на наблюдение и изобразяване на заобикалящата действителност. Процесът на ограмотяване е сложен, динамичен и продължителен. В учебни условия при работа с ученици той се осъществява, посредством методическо планиране, структуриране и реализиране на уроци, в които се поставят и изпълняват разнообразни практически задачи, различни като равнище и степен на сложност. Обогащането на художествената култура на учениците предполага експериментиране с изразни средства, материали и техники в областта на отделните видове изкуства, възприемане на подходящи примери от историята на световното и българското изкуство.

В настоящия етап, при съвременните условия на обучение, в часовете по изобразително изкуство се откроява осезателно нуждата от обогатяване на учебното съдържание и художественопрактическата дейност с графични техники и материали, поради по-слабото място, което им се дава в обучението и в съдържанието на учебника по изобразително изкуство, за разлика от живописните задачи от една страна, а от друга – идеята от тяхното експериментиране е да се провокира и стимулира желанието за развитие на изобразителните умения. Графичните техники, които традиционно се употребяват най-често в училищната практика са моливна рисунка и рисунка с въглен. Недостатъчното им място обуславя необходимостта, обучаваните да овладеят нови такива, с които да надградят досегашните знания и умения за работа. Предложените възможности за експериментиране с материали и техники имат за цел да разнообразят обучението и да стимулират учениците в тяхната изобрази-телна дейност. Настоящият дисертационен труд е теоретично-експериментален по характер и педагогическите усилия са насочени по посока, на формиране на изобразителните умения за обемно-пространствено изграждане на натюрморт от натура при учениците от прогимназиален етап на средното училищно образование, чрез разнообразяване на графичните материали и техники. При обстойното разглеждане на проблема насочваме търсенията си в няколко насоки.

Един от основните фокуси пада върху търсенето на подходящи методически похвати, чрез които да създадем експериментален педагогически модел на обучение, целящ да стимулира творческите способности на учениците и да подпомогне формирането на изобразителни умения за обемно-пространствено изграждане на натюрморт по натура. Поставеният проблем в прогимназиален етап представлява новост. Въвежда се в пети клас, но се задълбочава в шести. На този жанр се поставя акцент, тъй като в шести клас се полагат основите за обемно-пространствено изграждане чрез изучаване на елементите на светлосянка на геометрични бели ръбести и овални тела, най-напред с помощта на черно-бялата моливна рисунка, а след това и в

учебните живописни задачи. По-нататък в обучението, включително и в следващите класове натюрмортите се разнообразяват, чрез въвеждане на други, примерно керамични битови предмети, като по този начин се усъвършенстват знанията и уменията на учениците за изграждане на обема и материалността на обектите.

Втората основна насока е свързана, с преразглеждане ролята на графичните материали и техники за развитие на изобразителните умения в прогимназиален етап на общообразователното училище. Според нас графичните материали - молив, черна и бяла темпера, туш като материали и изобразителни техники са достъпни за възможностите на учениците, подходящи са за изпълнение, с оглед на учебното време в училище, което е два часа седмично. От тази гледна точка, те могат да бъдат по-широко застъпени в учебния процес при шестокласниците в средното училище. Идеята е да се провокира желанието и интереса за работа, а оттам да се повишат и резултатите от обучението, чрез изработване и апробиране на експериментален педагогически модел. Той (моделът) се прилага, за да се проследи степента на овладяване на знания и умения на учениците за обемно-пространствено изграждане на натюрморт от натура с графични техники и материали.

ГЛАВА ПЪРВА

ТЕОРЕТИЧНА ПОСТАНОВКА НА ПРОБЛЕМА

1.1. Актуалност на проблема

Проучването на научни трудове, публикации и дисертации по темата на настоящето изследване в областта на методиката на обучение по изобразително изкуство дава възможност да се проследят не само някои проблеми свързани с обучението при изследване на различни възрастови групи, но и да се открият интересуващите ни проблеми, във връзка с развитието на уменията на учениците за обемно-пространствено изобразяване на натюрморт от натура и по-специално прилаганите материали и техники за работа в този жанр.

Прегледът на научните трудове в областта на педагогиката на обучението по изобразително изкуство показва, че проблемът за развитието на изобразителни умения в прогимназиалния етап на обучение в общообразователното училище посредством графични материали и техники не е разглеждан до момента задълбочено.

1.2. Развитие на натюрморта в контекста на изобразителното изкуство

В настоящия параграф в хронологичен ред се проследява развитието на натюрморта и обособяването му като самостоятелен жанр в изобразителното изкуство, начина, по който всяка епоха със своите вярвания, стремежи и уникални творци, пречупва през своята призма идеята за този жанр и допринася за неговото обогатяване и разпространение.

1.3. Принципи за изграждане на формата при натюрморта

В параграфа се разглеждат основните принципи за изграждане на формата при натюрморта- декоративно- плоскостен и обемно- пространствен, техните изразни средства, техните особености и приложението им в обучението по изобразително изкуство в начален, прогимназиален и гимназиален етап.

1.4. Място на натюрморта в обучението по изобразително изкуство

В този параграф се разглежда мястото на натюрморта в обучението по изобразително изкуство, учебното съдържание и учебно- изобразителните задачи, които се поставят на учениците от I-IX клас в средното общообразователно училище, с оглед на държавните образователни изисквания в учебните програми. Проследява се възходящото развитие в овладяването на изобразителните умения за обемно-пространствено изобразяване на натюрморт от натура за всеки клас.

1.5. Материали и техники за изграждане на натюрморт в учебно- възпитателния процес

Материалът е средството, с помощта на което се изпълнява на практика художествения замисъл. В обучението по изобразително изкуство се използват традиционни и по- нетрадиционни материали. В този параграф се разглеждат кои са най- често използваните материали и техники при изпълнението на учебната задача рисуване на натюрморт от натура. Каква част от използваните материали са живописни и каква- графични? Еднообразни ли са прилаганите графични техники за изобразяване?

1.6. Групова динамична демонстрация с графични материали и техники

Една от целите в учебно-възпитателния процес по изобразително изкуство е, формиране, развиване и затвърдяване на знанията и изобразителните умения на учениците. За повишаване ефективността на обучението, многократно се привеждат примери, които доказват важността на стимулите за въздействие, за повишаване на вниманието и активното участие на учениците по време на урок. За тази цел в дисертационния труд се разработва експериментален модел на обучение, чрез който да се повиши активността на учениците, както и ефекта на изменение в художественото развитие. *Груповата динамична демонстрация с графични материали и техники* цели да активира участието на учениците, при решаване на проблеми от изобразителен характер, да обогати знанията и уменията на обучаваните, във връзка с познаването и използването на графичните материали и техники в учебно-практическата работа. Същността на експерименталния модел се състои, в съчетаването на два основни в допълнение с други методи, описани по-долу в изложението. Единият – е *демонстрацията* – традиционен и сравнително често употребяван метод в обучението по изобразително изкуство, а другият – е диалоговият метод *беседа*.

Приложението на *груповата динамична демонстрация с графични материали и техники* се осъществява в експериментален урок, който по своята същност е комбиниран.

Според В. Димчев демонстрацията е основа за онагледяването на теоретичните познания и на приложно-практическите задачи.

„Нагледността може да бъде „пасивна“ (илюстративна), когато се ограничава само с показване и сетивно възприемане. Много по-голямо значение има „активната“ (оперативна) нагледност, която пряко се свързва с практическата дейност на учениците“¹.

Авторът споменава за множеството ползи от използването на метода демонстрация в учебния процес. Също така В. Димчев подчертава разликата между демонстриране на предварително подготвена рисунка и такава, чийто процес на изобразяване учениците могат непосредствено да наблюдават. „Учениците пряко възприемат последователността на изграждането на рисунката- как тя започва, как постепенно се оформя и завършва“².

О. Занков посочва демонстрацията като един от важните методи в обучението при ученици от началното училище, обикновено придружен с обяснение. „Тя бива: обща, когато се демонстрира пред всички деца (група или клас), и индивидуална, когато трябва да се помогне на отделно дете да усвои определено умение, еталонна форма и др.; цялостна демонстрация, когато децата трябва да усвоят ново изобразително умение, техника на работа или да се запознаят с конструктивните особености на нов образ, и частична“³. Според О. Занков чрез демонстрацията се изяснява начина на изграждане на даден образ в определена последователност, изобразително умение или техника на изпълнение, начин на цветовото изпълнение, изразните средства, с оглед на замисъла или жанра в процеса на изобразяване⁴. Като „ефективно средство за конкретизиране на образните представи на децата, за развитие на комбинативното и вариативното им мислене в обучението по изобразително изкуство е *проблемно-игровата демонстрация* (действен показ)“⁵. Характерното за нея е активното участие на децата в изграждането на вариантни образи чрез комбиниране по различен начин на едни и същи изходни форми, модулни или декоративни елементи, предварително изрязани от учителя. Друг, по-емоционален нагледен метод, употребяван при моделирането е *провокираща (негативна) демонстрация*. При нея

¹ Димчев, В. Изобразително изкуство. Методика. София: Просвета, 1993. 208 с., 178.

² Пак там, 179.

³ Занков, О., Методи за преподаване на изобразително изкуство в предучилищна и начална училищна възраст, София: Просвета - София, 2005. 64 с., 11.

⁴ Пак там.

⁵ Пак там, 14.

учителят съзнателно насочва вниманието на учениците към несъстоятелни изобразителни решения моделирайки неправилно по форма отделни части на образа. Децата коригират допуснатите грешки от учителя, което се отразява положително на крайните пластични резултати⁶. За повишаване на ефективността на обучението по натурно рисуване при малките ученици се използва *тестово-проблемният метод* за анализиране на моделите от натура. Същността на метода се състои в поставянето на децата в проблемна ситуация чрез използване на табла с тестово проблемно съдържание. Във всяко табло, съдържащо по няколко рисунки на поставените модели от натура, децата трябва да изберат само една, в която изображението е вярно и съответства на натурата по даден признак – големина, форма, цвят, взаимно разположение.

Разновидност на демонстрацията, посочена от Занков и прилагана в началното училище е рисуване върху класната дъска с цел да се изясни етап или последователност на „конкретен образ или модели от натура“.

Тестово-проблемният метод, провокиращите (негативни) демонстрации и проблемно-игровата демонстрация в I-IV клас се разглеждат също и от Бл. Папазов с цел да се развие „образно-логическото, комбинативното и дивергентно мислене в учебно-възпитателния процес по изобразително изкуство“⁷.

3. Янакиева разглежда приложението на демонстрацията в уводната част на комбинирания урок в съчетание с беседа с цел да се активизира вниманието на учениците към наблюдение на предмети и дидактически табла, репродукции, ученическо творчество. Обръща по-специално внимание на рисуването на учебната дъска като разновидност на демонстрацията. „Този метод има изключително значение за нагледно-образното изясняване на учебно-практическите задачи. С редки изключения се употребява почти във всеки урок по изобразително изкуство, като целта чрез него е да се разкрие последователността в етапите на работа, да се конкретизират изискванията за композиционно-перспективното изграждане и строеж на рисунката (големени, пропорции, съотношения, форми на обектите, елементите и частите към цялото), да улеснява възприемането и разбирането на словесната информация“⁸.

Според Б. Дамянов демонстрацията представлява показване на предмети, явления, процеси и дидактически материали. Методът обикновено е придружен с

⁶ Пак там.

⁷ Папазов, Б. Изобразително изкуство. Методически постановки I-IV клас на средното общообразователно училище. Фабер, 2014. 200 с., 72.

⁸ Янакиева, З. Педагогическата практика по изобразително изкуство във висшето училище. Пловдив: Имеон, 2011. 159 с., 75.

описание, обяснение или протича по време на беседа. Демонстрацията може да се извършва от учителя или от учениците⁹.

„Демонстрацията може да бъде различни видове, според адресата, целите, вида на показваното, начина на показване“¹⁰. „Преподавателят може да демонстрира пред целия клас (фронтална), пред определена група ученици, и индивидуално“¹¹.

Фронтална демонстрация се прави когато всички ученици работят по обща тема. В случай, че определена група ученици работят на тема, различна от останалата част ученици от класа, учителят може да проведе групова демонстрация. Индивидуалната демонстрация се извършва персонално към ученика, когато трябва да му се покаже къде е допуснал грешка и как да я поправи.

Б. Дамянов прави най-задълбочено проучване на проблема за методите на обучение по изобразително изкуство и в частност на демонстрацията. Авторът посочва няколко нейни разновидности според вида на показваното: демонстрация на натурални обекти, естествени явления и процеси; демонстрация на модели; демонстрация на методически табла; демонстрация на репродукции; демонстрация на ученически рисунки или други ученически творби; демонстрация на изобразителна техника; демонстрация на изобразителни похвати; демонстрация на начини на работа с материали, инструменти и пособия; демонстрация на последователност; провокираща демонстрация; проблемно-игрова демонстрация; демонстрация с помощта на апаратура¹².

Пак според автора изискванията към демонстрацията са: да бъде свързана с ясно определена цел, да се провежда в подходящо време, материалите да са добре подбрани, отговарящи на смисъла на демонстрираното явление. Показваният предмет да бъде типичен и представителен, да се показва така, че да се възприема пълноценно. Демонстрираният образец да бъде достатъчно голям, поставен на подходяща височина, фон и разстояние, за да може да се наблюдава от всички¹³.

Вторият основен метод, който е съставляваща част на концепцията за Груповата динамична демонстрация с графични материали и техники е беседата. Беседата е диалогов метод, който се прилага в обучението, за да се получи информация чрез общуване.

⁹ Дамянов, Б. Методи в обучението по изобразително изкуство. София: Нова звезда, 2004. 200 с. ISBN 954-8981-54-8, 80.

¹⁰ Пак там, 81.

¹¹ Пак там.

¹² Пак там, 81- 89.

¹³ Пак там, 89.

„Същността на беседата е не само във въпросно-отговорния начин на общуване, а в стимулиране на мисленето и активността на учениците и самостоятелното изказване на мнение, включително развиване на умения за поставяне на въпроси“¹⁴.

Беседата е „диалогичен начин за общуване с аудиторията, предоставящ възможности за обратна връзка с „въпросно-отговорната“ си структура“¹⁵. Според автора при уроци за разработване на нови знания е подходяща евристичната беседа, с която се цели „предизвикване на откривателските умения на децата“. За разрешаване на общопознавателни и изобразителни задачи той посочва употребата на „организираща“ беседа, „проверяваща“ - при систематизиране и затвърждаване на знанията, „заклучителна“ – по време на конферанс¹⁶.

Според В. Димчев беседата е широко употребяван метод във „всички звена на учебно-възпитателния процес: разкриване, обобщаване, систематизиране и задълбочаване на познанията в определена научна и практическа област, формиране и затвърждаване на умения и навици, оценяване на индивидуалните възможности и качества на учениците и равнището на подготовката им в съответната област, проследяване на тяхното развитие и т.н.“¹⁷. Според автора методът е труден за усвояване, изисква умение за общуване с целия клас, което предполага предварителна подготовка за неговото провеждане.

Според О. Занков беседата се използва в уводната част на урока за активизиране на образните представи, впечатления и преживявания, имащи връзка с темата на изобразителната задача, за провокиране на интерес и желание за работа при малките ученици. Прилага се също при анализиране и оценяване на изобразителните резултати, за обогатяване и развиване на знанията и формиране на положителни личностни качества¹⁸.

В обучението по изобразително изкуство беседата се „ползва самостоятелно и комбинирано с останалите методи в трите части на урока (уводна, основна,

¹⁴ Пак там, 58.

¹⁵ **Папазов, Б.** Изобразително изкуство. Методически постановки I-IV клас на средното общообразователно училище. Фабер, 2014. 200 с., 68.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ **Димчев, В.** Изобразително изкуство. Методика. София: Просвета, 1993. 208 с. ISBN 954-01-0419-X, 175.

¹⁸ **Занков, О.,** Методи за преподаване на изобразително изкуство в предучилищна и начална училищна възраст, София: Просвета - София, 2005. 64 с., 6.

заклучителна)¹⁹. „Значимостта на метода е, в активното усвояване на учебното съдържание, провокиране на учениците за учебен труд, осъществяване на двустранно взаимодействие между учител и обучаеми“ (пак там). Според авторката спонтанните въпроси на учениците показват проява на интерес и любознателност, желание за споделяне на мнение. Беседата се ползва не само при работа с ученици, но при провеждане на упражнения със студенти. Той е „преобладаващ метод и широко се употребява във всички компоненти на упражнението... открито се поставят двустранни въпроси“²⁰.

„Много често беседата се използва за поставяне на изобразителни задачи, тъй като тя е удобен начин за изясняването им в детайли, например подходящите материали за работа и начина на тяхната употреба, начина на изграждане на формата и т. н.“²¹.

Успешното прилагане на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники в образователния процес се осъществява чрез употребата на методите разказ, беседа, демонстрация, демонстрация на изобразителна техника, демонстрация на изобразителни похвати, демонстрация на начини на работа с материали, инструменти и пособия, корекция и конферанс. Демонстрирането на техника има важно значение за експерименталния модел на обучение, защото показването на „отделни действия и процедури дава възможност учениците да придобият ясна представа за начина на изпълнение на техниката“ (21, 83). Посредством демонстрация на изобразителни похвати учениците научават различни начини за изграждане на изображение. Чрез демонстрацията на начини на работа с материали, инструменти и пособия се разяснява по какъв начин те се използват и едновременно с това се дава информация за техните свойства, възможности и предназначение. Посредством беседата се стимулира активното участие на учениците в решаването на изобразителни проблеми при изпълнение на експерименталната рисунка относно начините за изграждане на формата, разнообразяването на изразните средства на графичната рисунка, употребата и прилагането на графичната техника, загатването на материалността на обектите и постигането на завършеност на творбата. За успешната организация и провеждане на урок, осъществен посредством групов динамична демонстрация с графични материали и техники е нужно да се спазват някои изисквания:

¹⁹ Янакиева, З. Педагогическата практика по изобразително изкуство във висшето училище. Пловдив: Имеон, 2011. 159 с., 73.

²⁰ Янакиева, З. Интерактивното обучение в професионалната подготовка на студентите по методика на изобразителното изкуство. Пловдив: Имеон, 2017. 294 с., 116.

²¹ Дамянов, Б. Методи в обучението по изобразително изкуство. София: Нова звезда, 2004. 200 с. ISBN 954-8981-54-8, 58.

За прилагането на експерименталния модел на обучение е необходимо да се използва комбиниран урок. Той съдържа три части: уводна (теоретична), основна (практическа) и заключителна част. В уводната част на експерименталния урок се актуализират и систематизират знанията, посредством беседа и се въвежда новото учебно съдържание, чрез прилагане на традиционния метод разказ. Експерименталният модел е насочен към ученици от прогимназиалния етап на обучение. Новите знания са от областта на теорията и историята на изкуството, свързани с живота и творчеството на художници, работили с графичните техники, които ще се демонстрират и прилагат в практическата част на урока. В основната (практическата) част учениците изпълняват учебните изобразителни задачи, а учителят при необходимост осъществява корекции (коментирани, словесна, директна). Заключителният етап завършва с конференс, анализ, обсъждане и оценяване на ученическите творби.

Педагогическите принципи и подходи са: за нагледност, достъпност, последователност, системност, активност и индивидуален подход. Учебните форми на работа са: по натура, по памет и впечатление. Времетраенето необходимо за успешното приложение на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники е два учебни часа. Обучението посредством експерименталния модел може да се осъществи както в класната стая, така и на пленер. Подготовката за провеждане на урока включва, предварително планиране на въпросите в беседата. Материално-техническото осигуряване се изразява, в набавянето на средства за онагледяване (художествени албуми и репродукции), графични материали и предварително подготвена контурна рисунка за осъществяване на демонстрацията. Средствата за онагледяване са съобразени с жанра и с техниката, които предстои да се изучават в конкретния урок и да се изпълняват в практическата задача. Предварителната подготовка за работа на учениците се състои в набавянето на материали за работа, които са съобщени от учителя в края на предходното занятие (листове, моливи, гуми, черна и бяла темпера, туш, четки (кръгли или плоски), пера, клечки и т. н.).

Чрез приложението на експерименталния модел в процеса на обучение се очакват следните резултати:

- разширяване на знанията на учениците за видовете изобразително изкуство;
- обогатяване на знанията на учениците за графиката като вид изкуство;
- запознаване на учениците с изразните средства на графичното изкуство;
- обогатяване на понятийния апарат, характерен за учебната дисциплина;
- развиване и задълбочаване на процесите мислене, анализиране, наблюдение, запаметяване и др.;
- развиване на самостоятелност и активност у учениците;

- развиване на умение за самостоятелно изказване на мнение по изобразителен проблем;
- затвърдяване и усъвършенстване на изобразителните умения за композиционно и конструктивно изграждане на обектите;
- затвърдяване и усъвършенстване на изобразителните умения за пространствени планове, взаимовръзки и отношения в изображението;
- затвърдяване и усъвършенстване на изобразителните умения за загатване на разнообразни фактури и материалност;
- затвърдяване и усъвършенстване на изобразителните умения за разнообразяване на използваните графични изразни средства;
- затвърдяване и усъвършенстване на изобразителните умения за работа в определени жанрове в изобразителното изкуство;
- затвърдяване и усъвършенстване на изобразителните умения за работа с графични техники и материали;

Експерименталния модел на обучение, който се прилага във формиращия етап на теоретико-емпиричното изследване се осъществява по следния начин:

В уводната част на урока учителят провежда беседа за актуализиране на старите знания на учениците, които имат отношение към темата на предстоящия урок. Изложението на учебния материал се осъществява посредством разказ. В хода на урока учителят демонстрира предварително подбрани репродукции на творби, които са изпълнени в техниката, с която следва да се осъществи експерименталната рисунка и изпълнението на изобразителните задачи в практическата част на урока. В повечето теми освен репродукции на известни художници се ползват и оригинални художествени произведения на Петя Узунова. В края на уводната част на урока, 10 минути преди практическата част, учителят поставя на дъската предварително подготвена рисунка и демонстрира пред учениците начини на работа със съответната графична техника - полагане на различни шрихи, линии и петна, като разработва светлосянката на един от обектите. След това избира желаещ ученик да покаже пред класа употребата на подбрани от него изразни средства за изобразяване на друг обект (предмет) от същата рисунка. По този начин, на дъската се изреждат двама, трима ученика, които разработват предварително подготвената от учителя линейна скица в съответния жанр и техника (прил.71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79). Продължавайки нейното изграждане, те демонстрират върху друг обект както употребата на изразните средства, така и обемната моделировка на формата. Размерът на листа в експерименталната рисунка е А4, материалите според съответната графична техника са:

- за моливната техника - моливи с различна мекота, графити, твърда и хлебна гума;
- за черно-бялата темперна техника - черна и бяла темпера, плоски четки, палитра и др.;
- за техниките туш, перо и лави - черен туш, различни пера, кръгли четки и др.

Времетраенето на демонстрацията е около 10 минути, по време на която учителят активизира участието с беседа, включваща въпроси за изразяване на мнение. Такива са например: *Как предлагате да се разработи предния план на рисунката? Удачно ли е да се използват по-наситени стойности на сивото за разработване на предния план? Какви трябва да бъдат шрихоите в задния план?*

След това рисунката остава на дъската, като по този начин учениците могат да я ползват като нагледно средство при изпълнението на своите практически задачи.

В практическата част на урока, с общо времетраене около 50 минути учениците работят самостоятелно върху изпълнението на своите рисунки. Преподавателят наблюдава работата на учениците, следи за правилната употреба на материалите и пособията, както и за правилното прилагане на съответната изобразителна техника. В случай, че по-голямата част от учениците допускат едни и същи грешки, учителят спира работата и дава допълнителни насоки за тяхното отстраняване. Ако грешката е персонална, учителят осъществява индивидуална корекция на съответния ученик.

В заключителната част на урока се провежда конферанс, който протича около 10 минути преди края на учебния час. Провеждането на конферанс се осъществява като на дъската се окачват ученическите работи с най-добри и тези с по-слаби постижения. Така съвместно между преподавател и ученици, посредством беседа, се анализират и обсъждат грешките и пропуските. Въпросите, които учителят задава на учениците са със следния характер: *В кои работи композицията на обектите е изградена правилно? В кои работи композицията е изместена? В коя рисунка застъпването на обектите е пресъздадено убедително? В коя рисунка застъпването на обектите е пресъздадено неубедително? В кои рисунки се наблюдава правилно пропорционално и конструктивно изграждане на предметите? В кои рисунки пропорциите и конструкцията на предметите са неправилни?*

В кои рисунки се наблюдава голямо разнообразие от изразни средства- линии с различна дебелина, разнообразни петна и шрихои? В кои рисунки използваните изразни средства са еднообразни? В кои рисунки е изобразен преден и заден план? В кои рисунки пространствените планове липсват? В кои рисунки е изграден обема на предметите посредством правилно прилагане на светлосянката? В кои рисунки светлосянката и обема на предметите са неубедителни? В кои от работите е загатната материалността на различните предмети? В кои работи няма загатване на различна материалност? Кои са рисунките, за които можем да кажем, че са достигнали завършеност? Кои рисунки са незавършени?

Въпроси свързани с изпълнението на моливната техника: *В кои рисунки се наблюдава плавно насищане на стойностите? В кои рисунки няма плавно преливане на*

светлите и тъмните стойности? В кои рисунки ясно се откроява цялостния силует на предметите? В кои рисунки цялостният силует на предметите се губи?

Въпроси свързани с изпълнението на темперната техника: В кои ученически рисунки се наблюдава разнообразие на сивите стойности? В кои ученически рисунки сивите стойности са малко на брой и еднообразни? В кои работи е постигната покривност, характерна за темперната техника? В кои работи темперната боя не е нанесена плътно и покривно?

Въпроси свързани с изпълнението на техниките туш, перо и лави: В коя рисунка има прозрачност на черния цвят? В коя рисунка черният цвят е нанесен прекалено плътно и покривно? В коя рисунка е постигнато плавно насищане с помощта на прозрачни и лазурно нанесени петна? В коя рисунка нанесените петна не са прозрачни и степенувани по светлосила?

В края на учебния час учителят поставя оценки на всяка една учебна работа.

ГЛАВА ВТОРА

ПОСТАНОВКА И ПРОВЕЖДАНЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

2.1. Обект, предмет, цел, задачи и хипотеза на изследване

За нуждите на настоящото теоретико- емпирично изследване се проведе педагогически експеримент в три етапа: констатиращ, формиращ и контролен, като основно място заема формиращия етап. Изследването се осъществи с ученици от два шести класа (прогимназиален етап на обучение) на СОУ“Патриарх Евтимий – град Пловдив“. Основна отправна точка на дисертационния труд е развитието на знанията и изобразителните умения на учениците за обемно изграждане на натюрморт от натура посредством графични техники и материали, чрез апробиране на експериментален модел на обучение.

Обект на изследване е изобразителната дейност на учениците от прогимназиалния етап на обучение в средното общообразователно училище.

Предмет на изследване е обемно-пространственото изграждане на натюрморт в рисунка чрез графични техники и материали като част от съдържанието на обучението по изобразително изкуство.

Цел на настоящето изследване е изработване и апробиране на педагогически модел на обучение на учениците от прогимназиален етап, чрез който те да овладеят знания и умения за изобразяване на натюрморт в графична рисунка.

Целта на изследване се реализира чрез следните **задачи**:

- проучване на литературни източници, във връзка с историческото зараждане и развитие на натюрморта като жанр в изобразителното изкуство и неговото място в процеса на обучение;

- създаване и апробация на **педагогически модел на обучение**, включваща методи, похвати и средства за развиване на знанията и уменията на учениците за рисуване на натюрморт;
- създаване на инструментариум за диагностициране на резултатите от приложението на експерименталния модел: критерии и показатели, анкета за проучване на отношението и мнението на учениците към предложената система на обучение и интервю с учители по изобразително изкуство, във връзка с употребата на материалите и техниките в експеримента;
- извършване на анализ и сравнителен анализ на резултатите от изобразителната дейност на учениците в педагогическия експеримент по определените критерии и показатели, създадени от контролната и експерименталната група.

Хипотеза на изследване: Предполагаме, че създаването и **апробирането на специално разработен експериментален модел на обучение**, включващ конкретни учебни задачи и методически похвати за овладяване на обемно-пространствения принцип на изграждане, посредством употребата на графични техники и материали, би довело до повишаване на знанията и уменията на учениците за рисуване на натюрморт в рисунка.

2.2. Методи на изследване

Методи на изследване в настоящото теоретико-емпирично изследване са:

- ❖ дидактически експеримент в три фази:
 - ✓ констатиращ;
 - ✓ формиращ;
 - ✓ контролен;
- ❖ анкета;
- ❖ интервю;
- ❖ анализ на ученическо творчество;
- ❖ описание;
- ❖ сравнителен анализ.

Описанието се употребява в теоретичната част на изследването, и представя, провеждането на Груповата динамична демонстрация на графични материали и техники. Посредством метода се разглежда организацията на експеримента и етапите за неговото осъществяване.

Чрез **констатиращия етап** на **дидактическият експеримент** се цели да се установи входното ниво на изследваните лица и достигнатото равнище на усвоените знания и умения за изобразяване на натюрморт по натура посредством използване на графични средства и материали.

Целта на **формиращия етап** е да се създадат условия за активно разширяване на знанията и развиване на изобразителните умения. За осъществяване на целите на изследването и конкретно на формиращия етап бе създаден експериментален модел на

обучение наречен: **Групова динамична демонстрация** с графични материали и техники.

Чрез **контролния етап** се установява развитието на учениците от формация експеримент, усвоените знания и умения за работа в жанра натюрморт посредством използването на три разновидности на графичната рисунка: „Моливна техника”, „Черно-бяла темперна техника” и „Гуш, перо и лави”.

Чрез прилагане на методът **интервю** се цели събиране на информация от учителите, относно употребяваните в избрания прогимназиален клас материали и техники, съобразно учебното съдържание, и предложените за експериментирание графични техники в обучението по изобразително изкуство. Кои от тях, по мнение на преподавателите са по възможностите на учениците, биха представлявали интерес за изучаване и за стимулиране на практическата им дейност. Кои от заложените графични техники и материали по учебно съдържание в учебника затрудняват шестокласниците.

Чрез **анкетирането** получаваме обратна връзка за отношението и мнението на учениците относно полезността, увлекателността и препоръките им към приложеният от нас модел на преподаване.

Чрез **анализ на ученическо творчество** се цели установяване нивото на знания и умения на прогимназистите за реализиране на натюрморт в графична рисунка.

Чрез **количествения анализ** изразяваме в числов вид постиженията на учениците по отделните критерии и показатели или като обща средна оценка. Въз основа на получените числови данни можем по-точно да изложим резултатите и да ги представим в табличен и графичен вид. Количествените данни ще улеснят и сравнението между постиженията на двете групи, участващи в експерименталното изследване.

Посредством количественият анализ се изчисляват резултатите от анкетата, проведена с учениците от експерименталната група, във връзка с тяхното мнение и отношение към приложения педагогически модел, след което тяхното процентно представяне в графичен вид.

Същият метод послужи при предварителната проверка на знанията на обучаваните относно различните графични техники и материали за изобразяване.

Чрез **качествения анализ** можем по-задълбочено да анализираме постиженията на учениците на база изведените от нас общи и частни критерии. Количествен и качествен анализ на ученическите творби се осъществи след всеки един етап от педагогическото изследване. По този начин се набави нужната информация, въз основа на която се осъществи сравнителният анализ на ученическите рисунки.

Посредством методът за **сравнителен анализ** се правят съпоставки между реализираните от учениците, участващи в експеримента, творби в констатиращия и

контролния етап на изследването. Този метод позволява да се установи степента на развитие на художествените умения на учениците, при прилагане на разновидностите на графичната техника за изобразяване в обучението по изобразително изкуство.

Чрез **оценъчните методи** се цели да се оценят качествата и постиженията в реализираните от учениците творби. Извеждането на критерии, върху които се гради анализът на ученическите творби е един от ключовите етапи в експерименталната фаза на дейността. Критериите, от своя страна са мярката за сравняване на резултатите от обучението, чрез които се оценяват създадените от учениците графични произведения.

Извеждането на критерии, върху които се гради анализът на ученическите творби е един от ключовите етапи в експерименталната фаза на дейността. Те са мярката за сравняване на резултатите от обучението, чрез които се оценяват създадените ученически произведения.

Изведените критерии, които се използват при прилагане на сравнителния анализ на реализираните в експерименталния процес ученически творби, изцяло се базират на спецификата на работа в трите подбрани от нас графични техники за изобразяване. Те, от една страна трябва да бъдат съгласувани с чисто техническите аспекти, свързани с употребата на графичните материали и техники от обучаващите се, а от друга- да спомогнат за оценяването на творческите им постижения. Тези критерии по своя характер са качествени.

Критериите са обособени в две основни групи- общи и частни. Към групата на общите критерии, отнасяме тези, които са общовалидни за анализа на всички ученически творби. В групата на частните включваме тези критерии, които са валидни за конкретната графична техника, използвана за реализиране на една част от творбите на учениците. Именно с тяхното диференциране в две основни групи се цели събиране на информация за по- точен и адекватен анализ на ученическите произведения, от гледна точка на усвоените и приложени умения за работа с конкретните графични материали и техники, вследствие на проведените от нас експериментален модел на обучение.

Групата на общите критерии дава възможност изобразителното творчество на ученика да се разгледа цялостно. Критериите обхващат в максимална степен всички по- важни аспекти, необходими за провеждане на по- задълбочен анализ на творбата. При извеждане на критериите и провеждането на анализа, основна и съществена роля имат възрастта и възможностите на учениците. В тази група са включени четири критерия, които представляват етапите и последователността за изграждане на художественото произведение. Тази последователност е общовалидна и за начина на създаване на ученическата творба: композиране във формата на листа, последвано от конструирането на формите на обектите, постигането на усещане за обем и пространство на изобразяваните обекти и заобикалящата ги среда. Накрая е художествената изразителност и личното отношение на ученика към изобразителния процес и създадената от него творба. Частните критерии от своя страна са различни за

всяка една от графичните техники. С тяхна помощ се анализират специфичните особености на творбите, създадени в конкретната техника за изобразяване.

Съвкупността от всички критерии представлява основата, върху която се гради анализът на ученическите творби в трета глава на дисертационния труд. Те са следните:

Общи критерии:

- композиция;
- конструкция;
- обем и пространство;
- художествена изразителност.

Частни критерии:

- **за моливната техника**
 - изграждане от общото към частното;
 - плавно насищане от светло към тъмно с помощта на разнообразни щрихи.
- **за темперната техника**
 - покривност;
 - разнообразие на стойностите на сивото.
- **за тениката туш, перо, лави**
 - стегнат рисунък на формата на обектите;
 - лазурно постигане на най- светлите и най- тъмните стойности с помощта на преливки.

Вложеният смисъл за всеки един критерий от групата на общите, е изложен в таблица 1. В таблица 1.1 са изведени показателите за оценяване на всяка една от ученическите работи. От своя страна в таблица 2 е изразено значението на групата на частните критерии, изведени поотделно за всяка една подкатегория.

Таблица 1. Общи критерии за анализ и оценка:

Композиция	Конструкция	Обем и пространство	Художествена изразителност
<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - поместването на изобразяваните обекти в изобразителното 	<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - изграждане на общата конструкция на изобразявания обект; 	<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - светлосенъчно изграждане на изобразявания 	<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - проява на лично творческо отно-шение в процеса на работа; - постигане на

поле; - разполагане на обектите един спрямо друг; - логична взаимовръзка между обектите и заобикалящото ги пространство;	- логично изобразяване на пропорциите на всеки отделен детайл в обекта; - единност на отделните елементи в пропорциите на изобразявания обект;	обект; - изобразяване на преден и заден план в рисунката; - пресъздаване илюзията за дълбочина на картината и загатване на материалност на предметите в нея;	целенасочено емоционално въздействие в творбата. - изобразеното трябва да при-тежава различни смислови значения и художествено съдържание;
--	---	--	---

Таблица 1.1. Цифрово изражение на общите критерии в единици според показателите за оценка:

Композиция	Конструкция	Обем и пространство	Художествена изразителност
Обектите са поместени невярно в изобразителното поле; Обектите са поставени невярно и един спрямо друг; 1 единица	Като цяло конструкцията на обектите е несполучлива; 1 единица	Липсва пространственото изменение на обектите; Липсва логично изграждане на елементите на светлосянката; 1 единица	Липсва единство между композиция и конструкция; 1 единица
Обектите запълват цялото изобразително поле, но са поставени хаотично в него, както и един спрямо друг; 2 единици	Липсва убедително съотношение на пропорциите в обекта; 2 единици	Обема на предметите и пространството във формата са леко загатнати, защото уменията за работа с материалите са слаби; Леко загатване на най- светлите и най-тъмните участъци в предметите; 2 единици	На лице са определени взаимовръзки между композиция и конструкция; 2 единици

<p>Формата на листа е запълнен логично;</p> <p>Обектите са в композиционна взаимовръзка един спрямо друг;</p> <p>3 единици</p>	<p>Формата на обекта е представена обобщено;</p> <p>По- голямата част от пропорционалните съотношения е вярна;</p> <p>Отсъства разработка на детайл;</p> <p>3 единици</p>	<p>До определена степен обема и пространственото изменение на обектите са постигнати;</p> <p>Налице са най-светлите и най-тъмните участъци в предметите;</p> <p>3 единици</p>	<p>Единството по отношение на композиция и конструкция е видимо;</p> <p>Художественият образ е на равнище изображение;</p> <p>3 единици</p>
<p>Логична взаимовръзка между формат, пространство и обект на изобразяване;</p> <p>4 единици</p>	<p>Отделните елементи на изобразявания обекта са видимо разработени, има наченки на детайл;</p> <p>Видимо има логична взаимовръзка между отделните елементи на изобразявания обект;</p> <p>4 единици</p>	<p>Обекта на изобразяване действително е изобразен с присъщите му простран-ствени изменения;</p> <p>Логично простран ствено разположение на обектите един спрямо друг;</p> <p>Налице е дълбочина в картината;</p> <p>Разработени са светлината и сянката на предметите;</p> <p>Загатване на полутон;</p> <p>4 единици</p>	<p>Единство по отноше-ние на композиция и конструкция ;</p> <p>Налице е загатване на материалност ;</p> <p>Постигнати са индивидуалните ха-рактеристики на обектите;</p> <p>4 единици</p>

<p>Логична взаимовръзка между обектите и цялото изображение;</p> <p>Добре предадена кореспонденцията между обектите и пространството;</p> <p>5 единици</p>	<p>Конструкцията на изобразените обекти е убедителна;</p> <p>На места се наблюдава разработване на детайл;</p> <p>5 единици</p>	<p>Обекта на изобразяване действително е изобразен с присъщите му простран-ствени и светлосенъчни изменения;</p> <p>Налице е разработване на преден и заден план;</p> <p>Налице е разработване на полутон;</p> <p>5 единици</p>	<p>Проявено е творческо отношение от страна на ученика; налице е емоционал-но въздействие в ученическата творба на базата на форми-рани умения за работа с материалите и техниката;</p> <p>5 единици</p>
<p>Изобразената композиция притежава единност и завършеност;</p> <p>Ясно диференциран композиционен център;</p> <p>6 единици</p>	<p>Конструктивните особености на предметите са изобразени вярно;</p> <p>Налице е задълбочено анализиране и разработване на детайла;</p> <p>6 единици</p>	<p>Налице е простран-ственото разработване на преден и заден план;</p> <p>Обемът на предметите е изграден посредством логично полагане на светлосенката с плавно преливане от светлина към сянка;</p> <p>Обекта на изобразяване е изграден с всички свои визуални характеристики на пластичен образ;</p> <p>6 единици</p>	<p>Единството между композиция, кон-струкция, форма и съдържание е видимо;</p> <p>Налице е загатване на материалност в цялото изображение ;</p> <p>Ученическата творба притежава ком-позиционен и смислов център;</p> <p>Отлично познаване на материалите и тех-никата;</p> <p>Проявено е творческо отношение;</p> <p>В творбата има емоционално въз-действие;</p> <p>6 единици</p>

Таблица 2. Частни критерии за анализ и оценка:

За моливната техника	
Изграждане от общото към частното	Плавно насищане от светло към тъмно с помощта на разнообразни щрихи

<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - изграждане на цялостната, обобщена форма на обектите; - постигане на детайлно разработване на всеки предмет поотделно, но в смисъла на цялото. 	<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - логично и постепенно наслагване на отделните щрихи един върху друг; - наслагване на щрихите съобразно логиката на градиране от светло към тъмно.
За темперната техника	
Покривност	Разнообразие на стойностите на сивото
<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - правилно прилагане на темперната техника, с характерната за нея покривност; - покриване на цялото изобразително поле. 	<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - комбиниране на голям брой сиви нюанси, за постигане на разнообразие в рисунката; - градиране на светлосенъчни нюанси за постигането на обем и пространство в рисунката.
За тениката туш, перо, лави	
Стегнат рисунък на формата на обектите	Лазурно постигане на най- светлите и най-тъмните стойности с помощта на преливки
<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - ясно изразени контури на формата на предметите; - запазване конструкцията на предметите. 	<p><i>Смисълът на този критерий се изразява в:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - логично полагане и степенуване по светлосила на прозрачни петна; - наслагване на графичните петна, съобразно логиката на градиране от светло към тъмно.

Таблица 2.1. Цифрово изражение на частните критерии в единици според показателите за оценка:

За моливната техника

Изграждане от общото към частното	Плавно насищане от светло към тъмно с помощта на разнообразни щрихи
Липсва цялостния силует на изобразяваните обекти; 1 единица	Нелогично полагане на щрихите; 1 единица
Налице е разработване на отделни елементи от изобразяваните обекти; 2 единици	На места е видимо изграждането от светло към тъмно; На места е видимо логично полагане на щрихите; 2 единици
Цялостния силует е изграден само на част от предметите. На места има разработване на детайл. 3 единици	Видимо е изграждането от светло към тъмно; В отделни участъци се наблюдава по-плавно преливане от светлина към сянка; 3 единици
Налице е разработване на цялостния силует на предметите. На места има разработване на детайл. 4 единици	Видимо е изграждането от светло към тъмно; По-голяма наситеност благодарение на повечето щрихи, положени един върху друг; 4 единици
Убедително разработване на цялото изображение. На места има разработване на детайл. 5 единици	Видимо е изграждането от светло към тъмно; Богатство от стойности и разнообразяване на щрихи; 5 единици
Единство в разработване на цялостния силует на композицията и предметите. Убедително разработване на детайлите. 6 единици	Видимо е изграждането от светло към тъмно; Постигнато е плавно насищане на сивите стойности; Богатство от разнообразни линии и щрихи; 6 единици
За темперната техника	
Покривност	Разнообразие на стойностите на сивото
Графичните петна не са нанесени плътно и не покриват цялата изобразителна повърхност; 1 единица	Липсва логично градиране на сивите стойности ; 1 единица

Отсъства взаимовръзка между отделните графични петна; На места материалът не е нанесен плътно и покривно; 2 единици	Налице е градирането на сивите и светлосенъчните стойности на определени места във формата; 2 единици
Логично полагане на графичните петна във формата, но само на отделни места; Материалът е нанесен плътно върху цялото изображение; 3 единици	Налице е градирането на сивите и светлосенъчните стойности на определени места във формата; Комбинират се неголям брой сиви стойности, като преобладаващ е един; 3 единици
Логично положени графични петна; Материалът е нанесен върху цялото изображение с характерната за него плътност и покривност; 4 единици	Налице е градирането на сивите и светлосенъчните стойности в целия формат; Комбинират се неголям брой сиви стойности, като преобладаващ е един; 4 единици
Логично положени графични петна; Материалът е нанесен върху цялото изображение с характерната за него плътност и покривност; Налице е взаимовръзка между отделните графични петна; 5 единици	Налице е градирането на сивите и светлосенъчните стойности в целия формат; Комбинират се неголям брой сиви стойности, където преобладаващи са две или три стойности на сивия цвят; 5 единици
Материалът е нанесен върху цялото изображение с характерната за него плътност и покривност; Налице е взаимовръзка между отделните графични петна и градация в графичния полутоп; 6 единици	Налице е градирането на сивите и светлосенъчните стойности в целия формат; Комбинират се по-голям брой сиви стойности, което допринася за по-плавното преливане от светлина към сянка, както и богатство и разнообразие в рисунката; 6 единици
За тениката туш, перо, лави	
Стегнат рисунък на формата на обектите	Лазурно постигане на най-светлите и най-тъмните стойности с помощта на преливки
Липсва убедително пресъздаване формата на обектите, поради факта, че уменията за работа с материала са слаби; 1 единица	Липсва баланс между нанесените графични петна, поради факта, че полагането им във формата е нелогично; Черното е „запушено” (нанасено прекалено плътно); 1 единица

<p>На места правилната форма на обектите е видима.</p> <p>2 единици</p>	<p>Връзката на полаганите графични петна не е съобразно логиката на градиране от светло към тъмно;</p> <p>На места най-тъмните стойности са нанесени много покривно;</p> <p>2 единици</p>
<p>Формата на обектите е убедително постигната с помощта на стегнат рисунък.</p> <p>3 единици;</p>	<p>Баланса между полаганите графични петна, съобразно логиката на градиране от светло към тъмно на определени места е логична;</p> <p>Лазурното полагане на най-тъмните стойности е видимо на места;</p> <p>3 единици;</p>
<p>Формата на обектите е убедително постигната с помощта на стегнат рисунък.</p> <p>На места се наблюдава разнообразие на линията.</p> <p>Използваните щрихи следват логиката на формообразуването на част от предметите.</p> <p>4 единици</p>	<p>Като цяло в учебната творба е налице баланса между полаганите графични петна съобразно логиката на градиране от светло към тъмно.</p> <p>Лазурното полагане на размития туш и степенуването на сивите стойности е видимо на места.</p> <p>4 единици</p>
<p>Формата на обектите е убедително постигната с помощта на стегнат рисунък.</p> <p>На места се наблюдава разнообразие на линията.</p> <p>Използваните щрихи следват логиката на формообразуването на част от предметите.</p> <p>5 единици</p>	<p>Като цяло в учебната творба е налице баланса между полаганите графични петна съобразно логиката на градиране от светло към тъмно.</p> <p>Баланс реализиран посредством логичното им разпределение във формата.</p> <p>Налице е логично и целенасочено полагане на лазурни сиви стойности.</p> <p>5 единици</p>
<p>Единство и взаимодействие на линия, петно и рисунка. Стегнат рисунък на формата, разнообразие от линии и щрихи, които следват логиката на формообразуването на предметите.</p> <p>Работата с материала е на добро ниво.</p> <p>6 единици</p>	<p>Постигната е единност като в цялата учебна творба е налице баланса между лазурно положените графични петна, съобразно логиката на градиране от светло към тъмно.</p> <p>Постигнато е голямо разнообразие от сиви стойности, както и убедително изграждане на светлосянката на предметите посредством плавни преходи и преливки.</p> <p>6 единици</p>

По така посочените критерии се извършва анализ на всяка една от реализираните по време на експеримента ученически творби. Чрез анализа се установява степента на владеене на всяка една от изброените графични техники за изобразяване. Тази степен изразява техническите умения на всеки отделен ученик, участвал в експеримента.

Ученическите работи получават оценка по всеки един от общите критерии, а също така и оценки по една от частните групи критерии в зависимост към коя от тях принадлежи. Оценяването се базира на шестстепенна скала.

Крайната средна оценка на всеки ученик се изчислява съобразно посочената формула:

$$X = \frac{(\text{О. к.}) + (\text{Ч. к.})}{2}$$

Където:

X – средна оценка на учебната творба;

О. к. – общи критерии;

Ч. к. – частни критерии.

Съответно средната оценка въз основа на общите критерии (**О. к.**) се изчислява по формулата:

$$\text{О.к.} = \frac{\text{Ком.} + \text{Констр.} + \text{О. и П.} + \text{Х.изр.}}{4}$$

Където:

Ком. – композиция;

Констр. – конструкция;

О. и П. – обем и пространство;

Х. изр. – художествена изразителност;

Средната оценка въз основа на частните критерии (**Ч. к.**) се изчислява, като се има предвид, в коя от предложените три графични техники е изпълнена ученическата творба. По тази причина всяка една група от частни критерии изразяваме с отделна формула.

Формулата, по която се изчислява средната оценка въз основа на групата от частни критерии за „моливната техника“ (**Ч. к. МТ**), е следната:

$$\text{Ч.к. МТ} = \frac{\text{Изгр. о. ч.} + \text{П. нас. раз. ш.}}{2}$$

Където:

Изгр. о. ч. – Изграждане от общото към частното;

П. нас. раз. щ. – Плавно насищане от светло към тъмно с помощта на разнообразни щрихи.

Формулата, по която се изчислява средната оценка въз основа на групата частни критерии за „черно- бялата темперна техника“ (**Ч. к. ТТ**), е следната:

$$\text{Ч.к.ТТ} = \frac{\text{П.} + \text{Раз. ст. с.}}{2}$$

Където:

П. – покривност;

Раз. ст. с. – разнообразие на стойностите на сивото.

Формулата, по която се изчислява средната оценка въз основа на групата частни критерии за „туш, перо и лави“ (**Ч. к. ТПЛ**), е следната:

$$\text{Ч.к. ТПЛ} = \frac{\text{Ст. р. ф. о.} + \text{Л. п. св. т.}}{2}$$

Където:

Ст. р. ф. о. – стегнат рисунък на формата на обектите;

Л. п. св. т. – Лазурно постигане на най- светлите и най- тъмните стойности с помощта на преливки.

Общата средна оценка и при двете групи (контролна и експериментална) се изчислява средно аритметично, т.е. сбора от общите средни оценки по отделните критерии се разделя на шест.

Данните, получени в резултат на проведения педагогически експеримент, като част от настоящото дисертационно изследване, се сумират и представят като таблици и диаграми. Примерен вид на таблицата е показан в таблица 3.

Таблица 3. Примерен вид на таблица с резултати от анализа по отделните общи и частни критерии

Клас 6							
учебна година		Тема 1 –Рисуване на натюрморт от натура.					
2015-2016		Обемно изграждане посредством моливна техника.					
Име (творба - Прил.№)	Общи критерии				Частни критерии		Средна оценка
	Ком.	Констр.	О. и П.	Х. изр.	Изгр. о. ч.	П. нас. раз. щ.	
Експериментална група – 6 а клас							

Обща средна оценка по отделните критерии							
Контролна група – 6 з клас							
Обща средна оценка по отделните критерии							

За целите на настоящия дисертационен труд се проведе анкетиране. В случая анкетата е един от методите за диагностика, който се ползва за нуждите на анализа от прилагането на експерименталния модел на обучение. Анкетната карта е анонимна.

Критерии за анализ на отговорите от анкетната карта:

- ❖ Лична оценка на приложеният модел на обучение „Групова динамична демонстрация с графични материали и техники“ (въпр. 1)
- ❖ Оценка от приложението на графичните техники (въпр. 2 и 3);
- ❖ Оценка на нивото на увлекателно въвеждане на новото учебно съдържание, свързано с графичните материали и техники (въпр. 5);
- ❖ Оценка на полезността (въпр. 4, 6);
- ❖ Лично отношение (въпр.7).

Таблица 4. Смисълът на отделните критерии благодарение, на които се анализират попълнените от учениците анкетни карти:

Критерии	Смисълът на критериите за анализ на отговорите от анкетната карта
Лична оценка на приложеният модел на обучение (отнася се за въпрос 1)	Оценката на ученика по отношение начина на поднасяне на учебния материал. (използвания от учителя педагогически модел). Посочената от ученика оценка е по предварително подадена скала.

Оценка от приложението на графичните техники и материали (отнася се за въпроси 2 и 3)	Констатира оценката на учениците по отношение на това дали приложението на графичните материали и техники в образователния процес допринася за надграждането на изобразителните умения. Посочената от ученика оценка е по предварително подадена скала.
Оценка на нивото на увлекателно въвеждане на новото учебно съдържание , свързано с графичните материали и техники (отнася се за въпрос 5)	Информира ни за оценката на ученика по отношение на това дали смята учебното съдържание с въвеждане на графични материали и техники за увлекателно, активизиращо вниманието и достъпно.
Оценка на полезността (отнася се за въпроси 4 и 6)	Констатира оценката на ученика за полезността на учебното съдържание посредством въвеждане на графични материали и техники. Дали е научил нови неща, или е надградил досегашни познания.
Лично отношение (отнася се за въпрос 7)	Показва ни личното отношение на ученика, изразено чрез забележки или препоръки (в свободен текст) към формирането на изобразителни умения посредством въвеждането на графични материали и техники.

С цел проучване мнението на учениците от експерименталната група за приложения експериментален модел на обучение се прилага метода за диагностика – анкетиране. В резултат на това бяха попълнени общо 21 броя анкетни карти. В анкетните карти учениците отразяват мнението си за развитието на изобразителните умения посредством работата с графични материали и техники, които са обект на изучаване и употреба в поставената пред учениците изобразителна задача.

2.3. Организация и етапи на изследването

Педагогическият експеримент се реализира в продължение на една учебна година с ученици от две паралелки в шести клас (прогимназиален етап на обучение) през учебната 2015/2016 г. в СОУ „Патриарх Евтимий” – гр. Пловдив. Настоящото изследване се осъществи на три етапа: **констатиращ, формиращ и контролен.**

За целта на дисертационното изследване се извърши предварително проучване на специализираната научно-методична литература по темата от редица автори (З. Янакиева, Б. Дамянов, Д. Балкански, В. Димчев и др.), прегледани са учебниците по изобразително изкуство на различни издателства, книгите за учителя и учебните програми за прогимназиален и гимназиален етап, както и държавните образователни изисквания за всеки един от класовете, в които се изучава предметът изобразително изкуство. Проведе се интервю с базовите учители в съответното училище в гр. Пловдив, както и с преподавателите на няколко други училища от различни градове - гр. Панагюрище, гр. Пазарджик и гр. Белово. Целта на интервюто е да се разбере в каква степен според тях учениците от шестите класове в тези училища са запознати с графичните материали и техники по изобразително изкуство. Интерес за изследване представлява кои графични материали са ползвали до момента при изпълнението на практически задачи, свързани с изобразяването на натюрморт по натура.

Групите са образувани както следва: експериментална и контролна с равен брой участници. В експерименталната група се изпробва експерименталният модел на обучение, а в контролната – традиционният подход на работа в учебната практика.

2.3.1. Констатиращият етап се проведе през месеците септември и октомври 2015 г. Целта му е да се установи входното ниво на изследваните лица и достигнатото равнище на усвоените знания, които се прилагат на практика в уменията на учениците в тяхната изобразителна дейност, по отношение на употребяваните в процеса на обучение графични техники и материали.

Констатиращият етап се състои от три теми в жанра – натюрморт. Моделът на обучение и за двете групи (контролна и експериментална) в съответния етап е традиционен, за разлика от обучението във формиращия етап. Във формиращия етап учениците от контролната група биват обучавани по традиционния модел на обучение, а тези от експерименталната според спецификите на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники.

За отчитане реалното състояние на изобразителните умения на учениците в констатиращия етап и за сравнение с крайния резултат при контролния етап, биват проведени три методически планирани уроци по традиционен модел на обучение. В трите урока практическата задача е обвързана с изпълнение на натюрморт по натура в графична рисунка. Аранжираните предмети в постановките са съобразени с учебното съдържание за шести клас, а именно с наличието на овални и ръбести предмети. Уроците включват: *уводна част на урока*- провежда се беседа за актуализиране на стари знания необходими за новия урок. След беседата се преподава новия материал под формата на разказ. Материалът се онагледява посредством репродукции на хартиен носител. Преди преминаването към практическата задача отново се провежда беседа, която цели да затвърди и систематизира преподаденото от учителя. След това преподавателя провежда кратък инструктаж за предстоящата практическа задача;

практическа част на урока- по време на изпълнението на практическата задача, учителят наблюдава учениците и при необходимост прави словесна или директна корекция. В заключителната част на урока се провежда конферанс, в който рисунките на учениците се подреждат отпред на дъската, анализират се, сравняват се, показват се добрите постижения и недостатъците, след което учителят поставя оценка. Последователността на проведените уроци е следната.

Тема № 1. *НАТЮРМОРТ ПО НАТУРА - ОБЕМНО ИЗГРАЖДАНЕ С МОЛИВ*

Цели на урока: Да се диагностицира степента на подготовка на учениците в прогимназиален етап: нивото на знанията и практическите умения за изобразяване на натюрморт по натура:

- умения за композиране на група предмети в изобразителното поле;
- изграждане на конструктивната постройка, пропорциите и формата, съобразно законите на линейната перспектива;
- моделиране на обема, чрез елементите на светлосянка, загатване на материалността на предметите, посредством моливна техника.

Форма на работа: по натура.

Техники и материали: моливна техника (Етюдно изграждане на натюрморт); материали (моливи с различна плътност, графити, хлебна и твърда гума, лист).

Учебни изобразителни задачи

1. Правилно композиционно поместване на предметите в листа.
2. Убедително пресъздаване на формата и пропорциите на обектите.
3. Използвайте изразните средства на моливната техника и елементите на светлосянката, за да изградите усещане за обем и пространство, и загатване на материалност.

Натюрмортът, който е обект на изобразяване се състои от кана, купа с ябълки и круша. Предметите са с различна материалност и цвят, поставени под нивото на хоризонта на учениците. Учебният материал се онагледява посредством репродукции на хартиен носител (прил. 1, 2, 3, 4).

Оценяване по показатели: според общообразователният минимум заложен в учебните програми за прогимназиален етап, учениците в практическата си дейност трябва да ползват различни изразни средства за изобразяване на формата, пропорциите, обема и пространството.

Констатация: И при двете групи (контролна и експериментална) в темата „Рисуване на натюрморт по натура - обемно изграждане с моливна техника” формата на обектите е изобразена неубедително, същото се отнася за обема и материалността на предметите. Спецификите на линейната перспектива са отразени правилно само при някои от учебните работи.

Тема № 2. *НАТЮРМОРТ ОТ НАТУРА - ОБЕМНО ИЗГРАЖДАНЕ С ЧЕРНО-БЯЛА ТЕМПЕРНА ТЕХНИКА*

Целите на урока, учебната форма на работа и изобразителните задачи са същите, както в предходната тема, с тази разлика, че в трета задача, вместо моливна техника се

изисква употребата на изразните средства на темперната техника за изграждане на обема и елементите на светлосянка.

Техники и материали: монохромна темперна техника (Етюдно изграждане на натюрморт); материали (черна и бяла темпера, палитра, плоски четки, лист).

Аранжираният натюрморт се състои от кошница и подредени върху масата плодове. Предметите са с различна форма и цвят. Кошницата е поставена фронтално, а плодовете - под нивото на хоризонта на учениците. Учебният материал се онагледява посредством репродукции на хартиен носител (прил. 5, 6, 7, 8).

Показателите за оценяване: са отново същите, според общообразователния минимум заложен в учебните програми за прогимназиален етап.

Констатация: И при двете групи (контролна и експериментална) в темата „Рисуване на натюрморт по натура-обемно изграждане с черна и бяла темпера” формата на обектите е изобразена неубедително, същото се отнася за обема и материалността на предметите. Спецификите на линейната перспектива са отразени правилно само при някои от учебните работи.

Тема № 3. НАТЮРМОРТ ОТ НАТУРА - ОБЕМНО ИЗГРАЖДАНЕ В ТЕХНИКИТЕ ТУШ, ПЕРО И ЛАВИ

Целите на урока, формата на работа, изобразителните задачи и оценяването на показателите не се променят. Промяната е в съдържанието, композицията от предметите в аранжирания натюрморт, степенуване на сивото при техниката лави, разнообразяване на щриха при полагане на туша и перото.

Техники и материали: туш, перо и лави (Етюдно изграждане на натюрморт); материали (черен туш, четки, пера с различен размер, лист).

В третата инструкция към задачата изискването е да се използват изразните средства на тушовата техника и елементите на светлосянка, за да се изгради усещане за обем, пространство и загатване на материалност.

Натюрмортът, който е обект на изобразяване се състои от ръбест, цилиндричен предмет и плодове с различна форма и цвят. Предметите са поставени под нивото на хоризонта на учениците. Учебният материал се онагледява посредством репродукции на хартиен носител (прил. 9, 10, 11, 12).

Констатация: И при двете групи (контролна и експериментална) в темата „Рисуване на натюрморт от натура - обемно изграждане с техниките туш, перо и лави”, формата, обема и материалността на предметите са изобразени неубедително. Спецификите на линейната перспектива са отразени правилно само при някои от ученическите творби.

Реализираните учебни работи в констатиращия етап показват, че за голяма част от учениците нивото на изобразителните умения е занижено, спрямо стандартите в учебните програми. Шестокласниците не познават и не умеят да работят с материалите и техниките подбрани за експеримента. Като цяло не могат да поместват правилно обектите в изобразителното поле и да изобразяват правдиво точно конструктивните пропорции на предметите.

Учениците не са запознати с принципите на черно – бялото изграждане, със степенуването на сивите нюанси и плавното преливане на светлината и сянката. Не прилагат добре графичните материали и техники. Направените констатации налагат да се преосмисли методиката на работа за развитие на изобразителната грамотност и умения на учениците от прогимназиален етап.

2.3.2. Формиращият етап се проведе през периода от месец октомври 2015 до месец април 2016 година със същите две паралелки от шести клас в СОУ ”Патриарх Евтимий- град Пловдив”. Целта е да се създадат условия за активно разширяване на знания и развиване на изобразителните умения. За осъществяване на целите на изследването и конкретно на формиращия етап се създаде експериментален модел на обучение наречен: **Групова динамична демонстрация** с графични материали и техники. Формиращият етап се състои от девет методически планирани уроци в жанровете натюрморт и пейзаж, като всеки един – се реализира в продължение на два учебни часа. И тук както и в констатиращия етап обучаваните са разделени на контролна и експериментална група. Учениците от контролната група биват обучавани по традиционния модел на обучение. Последователността на проведените във формиращия етап експериментални уроци е следната:

Тема № 4. ПРИРОДЕН ПЕЙЗАЖ С ЖИВОТНИ

Цели на урока:

1. Затвърдяване на знанията за обемно-пространствено изграждане, съобразно законите на въздушната перспектива и за работа посредством моливна техника.
2. Усъвършенстване на уменията за обемно-пространствено изграждане и рисуване с моливна техника.

Форма на работа: по памет и впечатление.

Графични техники и материали: моливна техника; материали (моливи с различна плътност, графити, хлебна и твърда гума, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Нарисувайте природен пейзаж с животни по памет или впечатление.
2. Композирайте убедително пейзажа, чрез плановото поместване на обектите в изобразителното поле.
3. Използвайте разнообразни линии, петна и щрихи, за да придадете усещане за обем и пространство.

Тема № 5. ХРАНИ СЕ ЗДРАВΟΣЛОВНО - НАТЮРМОРТ С ПЛОДОВЕ И ЗЕЛЕНЧУЦИ

Цели на урока:

1. Затвърдяване на знанията и уменията за обемно изграждане на натюрморт по въображение и загатване материалността на предметите.
2. Затвърдяване на знания и формиране на умения за черно-бяло изграждане с темперна техника.

Форма на работа: по въображение.

Графични техники и материали: монохромна темперна техника (Етюдно изграждане на натюрморт); материали (черна и бяла темпера, палитра, плоски четки, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Правилно композиционно поместване на предметите в листа.
2. Убедително изграждане на големините и пропорциите на обектите.
3. Използвайте изразните средства на черно-бялата темперна техника и степенуване на сивите нюанси, за да придадете усещане за обем и пространство.

Тема № 6. ПЕЙЗАЖ С ДЪРВЕТА В ТЕХНИКИТЕ ТУШ, ПЕРО И ЛАВИ

Цели на урока:

1. Затвърдяване на знанията и уменията за пресъздаване на въздушната перспектива в природния пейзаж.
2. Развиване на уменията за работа с техниките туш, перо и лави.
3. Развиване на композиционните умения за пресъздаването на природни форми по памет и въображение.

Форма на работа: по въображение

Графични техники и материали: туш, перо и лави; материали (черен туш, четки, клечки, пера с различен размер, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Нарисувайте природен пейзаж с дървета като изобразите изменението на обектите в различните пространствени планове.
2. Правилно композиционно поместване на обектите от природния пейзаж в изобразителното поле.
3. Използвайте техниките туш , перо и лави, за да предадете усещане за обем и пространство, чрез лазурно нанасяне на сивите стойности.

Тема № 7. НАТЮРМОРТ - КОЛЕДНА ТРАПЕЗА

Цели на урока:

1. Надграждане на уменията за изобразяване на тематичен натюрморт по въображение.
2. Правилно композиционно поместване и определяне пропорциите на предметите.
3. Постигане на усещане за обем и загатване на материалност.

Форма на работа: по въображение.

Графични техники и материали: моливна техника (Етюдно изграждане на натюрморт); материали (моливи с различна плътност, графити, хлебна и твърда гума, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Нарисувайте коледна трапеца, като композирате правилно предметите в изобразителното поле.
2. Разположете ги на преден и заден план.
3. Използвайте разнообразните изразни средства на моливната техника, за да постигнете усещане за пространство.

Тема № 8. ОСОБЕНОСТИ НА ВЪЗДУШНАТА ПЕРСПЕКТИВА – ЗИМЕН ПЕЙЗАЖ

Цели на урока:

1. Развиване на композиционните умения и за пресъздаване на природните форми по памет и въображение.
2. Надграждане на знанията и усъвършенстване на уменията за предаване на въздушната перспектива.
3. Развиване на знанията и уменията за работа с черна и бяла темпера.

Форма на работа: по въображение.

Графични техники и материали: монохромна темперна техника; материали (черна и бяла темпера, палитра, плоски четки, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Нарисувайте зимен пейзаж, като изобразите изменението на обектите в различните пространствени планове.
2. Композирайте правилно обектите в изобразителното поле.

3. Използвайте покривността на темперната техника, за да наситите пейзажа с богатство от сиви стойности и нюанси.

Тема № 9. МОЕТО ЛЮБИМО ЖИВОТНО - РИСУНКА С ТУШ

Цели на урока:

1. Развиване на композиционните умения и за пресъздаване на обекти по памет и въображение.
2. Надграждане на знанията и уменията за работа с туш и за ползване на различни техники.
3. Загатване на материалността, чрез разнообразяване на изразните средства.

Форма на работа: по въображение.

Графични техники и материали: туш, перо и лави; материали (черен туш, четки, клечки, пера с различен размер, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Нарисувайте любимото си животно и заобикалящата го среда.
2. Композирайте правилно във формата на листа.
3. Използвайте техниките туш, перо и лави, за да предадете усещане за материалност и пространство, чрез лазурно нанасяне на сивите стойности.

Тема № 10. ЛЮБИМИТЕ МИ ПЛОДОВЕ- НАТЮРМОРТ

Цели на урока:

1. Затвърждаване на знанията и уменията за изобразяване на натюрморт по памет и въображение.
2. Развиване на уменията за правилно композиционно и конструктивно изграждане на натюрморт.
3. Усъвършенстване на уменията за изобразяване на предметите, чрез загатване на материалността и изграждане на композиционния център.

Форма на работа: по въображение.

Графични техники и материали: моливна техника (Етюдно изграждане на натюрморт); материали (моливи с различна плътност, графити, хлебна и твърда гума, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Нарисувайте купа с любимите си плодове.
2. Композирайте вярно и изградете правилно пропорциите.

3. Използвайте изразните средства на рисунката с молив, за да придадете усещане за обем и материалност.

Тема № 11. ХРАНИ СЕ ЗДРАВΟΣЛОВНО! НАТЮРМОРТ С МЛЕЧНИ ПРОДУКТИ

Цели на урока:

1. Затвърдяване на знанията и усъвършенстване на уменията за рисуване на тематичен натюрморт по въображение.
2. Развиване на знанията и уменията за работа с черна и бяла темпера.
3. Разширяване на знанията и уменията за пресъздаване на обема и за загатване на материалността на предметите чрез темперна техника.

Форма на работа: по въображение.

Графични техники и материали: монохромна темперна техника; материали (черна и бяла темпера, палитра, плоски четки, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Нарисувайте натюрморт с млечни продукти.
2. Композирайте предметите правилно в изобразителното поле.
3. Използвайте черна и бяла темпера, за да предадете усещане за обем и пространство, чрез степенуване на сивите стойности.

Тема №12. РЕКА ДУНАВ - ПЕЙЗАЖ

Цели на урока:

1. Затвърдяване на знанията и уменията за пресъздаване на въздушната перспектива в пейзажа.
2. Усъвършенстване на уменията за работа с туш.
3. Надграждане на знанията и уменията за нанасяне на туша лазурно и за загатване на материалността.

Форма на работа: по въображение.

Графични техники и материали: туш, перо и лави; материали (черен туш, четки, клечки, пера с различен размер, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Нарисувайте пейзаж с река Дунав, като пресъздадете лазурната повърхност на водата и отраженията, посредством размит туш.
2. Композирайте правилно поместването на природните обекти.
3. Използвайте техниките туш, перо и лави, за да предадете усещането за обем и пространство в пейзажа, чрез лазурно нанасяне на сивите стойности.

2.3.3. Контролният етап на педагогическото изследване се проведе през периода април - юни 2016 година със същите две паралелки от шести клас в СОУ „Патриарх Евтимий- град Пловдив“. Чрез контролния етап идеята е да се установи развитието на учениците от формиращия експеримент, усвоените знания и умения за работа в избраните три техники. За тази цел се проведоха три методически планирани уроци подобни на уроците от констатиращия етап в изобразителния жанр натюрморт. Аранжираните предмети в постановките са съобразени с учебното съдържание за шести клас, а именно с наличието на овални и ръбести предмети. Всеки урок от заключителния етап се реализира за два учебни часа, съобразно традиционния модел на обучение. Последователността на проведените в контролния етап уроци е следната:

Тема № 13. НАТЮРМОРТ ПО НАТУРА – ОБЕМНА РИСУНКА С МОЛИВ

Цели на урока:

1. Да се диагностицират уменията на учениците за правилно композиционно поместване на обектите във формата на листа и за изобразяване на техните пропорции.
2. Убедително изграждане на обема, загатване на материалността на предметите, посредством изразните средства на моливната техника.

Форма на работа: по натура.

Графични техники и материали: моливна техника (Етюдно изграждане на натюрморт); материали (моливи с различна плътност, графити, хлебна и твърда гума, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Вярно композиционно поместване на предметите във формата на листа.
2. Правилно изграждане на пропорциите на обектите.
3. Използвайте изразните средства на моливната техника, за да придадете усещане за обем и загатване на материалността на предметите.

Натюрмортът, който е обект на изобразяване се състои от ръбест предмет, кана и три различни плода. Онагледяването е посредством репродукции на хартиен носител (прил. 59, 60, 61, 62).

Тема № 14. НАТЮРМОРТ ОТ НАТУРА - ОБЕМНО ИЗГРАЖДАНЕ С ТЕМПЕРНА ТЕХНИКА

Целите на урока, учебната форма на работа и изобразителните задачи са същите, както в предходната тема, с тази разлика, че в трета задача, вместо моливна техника се изисква употребата на изразните средства на темперната техника за изграждане на обема и елементите на светлосянка.

Форма на работа: по натура.

Графични техники и материали: монохромна темперна техника (Етюдно изграждане на натюрморт); материали (черна и бяла темпера, четки, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Правилно композиране на предметите от натюрморта в изобразителното поле.
2. Убедително изграждане на формата и пропорциите на предметите.
3. Използвайте изразните средства на черно-бялата темперна техника, за да придадете усещане за обем и загатване на материалност на предметите.

Натюрмортът се състои от ръбест предмет, ваза със сухи цветя и три плода. Онагледяването е, чрез репродукции на хартиен носител (прил. 63, 64, 65, 66).

Тема № 15. НАТЮРМОРТ ОТ НАТУРА-ОБЕМНО ИЗГРАЖДАНЕ В ТЕХНИКИТЕ ТУШ, ПЕРО И ЛАВИ

Целите на урока, формата на работа, изобразителните задачи и оценяването на показателите не се променят. Промяната е в съдържанието, композицията от предметите в аранжирания натюрморт и употребата на различните степени на сивото при техниката лави, разнообразяване на шриха при полагане на туша и перото .

Форма на работа: по натура.

Графични техники и материали: туш, перо и лави; материали (черен туш, четки, клечки, пера с различен размер, лист).

Учебни изобразителни задачи:

1. Добро композиране на натюрморта в листа.
2. Конструктивно вярно пресъздаване на формата на предметите и техните пропорции.
3. Употреба на изразните средства на техниките туш, перо и лави, за пресъздаване на обема и загатване на материалността на предметите.

Натюрмортът се състои от ръбест предмет, ваза със сухи цветя и три плода. Учебният материал се онагледява посредством репродукции на хартиен носител (прил. 67, 68, 69, 70).

ГЛАВА ТРЕТА

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

3.1. Анализ на резултатите от анкетните карти

Употребата на анкетни карти (прил. 332), като метод за диагностика, се осъществи с цел да се проучи и анализира мнението и отношението на учениците от груповата динамична демонстрация с графични материали и техники, тяхната оценка

по отношение на усвоените знания и умения за работа по раздел графика. Анкетните карти са попълнени от обучаваните след приключване на контролния етап от педагогическото изследване.

Сумарните резултати от анкетната карта са показани в таблица 5:

Въпрос №	Отговор			Обобщен и резултат и
		Брой ученици посочили съответния	Процент на учениците посочили съответния отговор	
1. Харесва ли ви този модел на преподаване?				
	☐ да, много	9	42,86%	
	☐ по-скоро да	10	47,62%	
	☐ по-скоро не	1	4,76%	
	☐ не, въобще	1	4,76%	
2. Според вас, обогатихте ли вашите знания и умения за обемно изграждане на предметите при рисуване на натюрморт?				
	☐ да, много	9	42,86%	
	☐ да, отчасти	10	47,62%	
	☐ не много	1	4,76%	
	☐ не	1	4,76%	
3. Смятате ли, че сте овладели преливането на колонната сянка и на светлината с полутон?				
	☐ да	11	52,38%	
	☐ почти	7	33,33%	
	☐ не	3	14,29%	
4. Графичните техники, които изучавахте обогатиха ли художествените ви знания и умения?				
	☐ да	10	47,62%	
	☐ да отчасти	8	38,09%	
	☐ не много	3	14,29%	
	☐ не	0	0%	
5. Увлекателно ли е за вас преподаването на графични материали и техники?				
	☐ да много	8	38,09%	
	☐ да, отчасти	7	33,33%	
	☐ не много	3	14,29%	
	☐ не	3	14,29%	
6. С какво ви помага демонстрацията на учителя?				

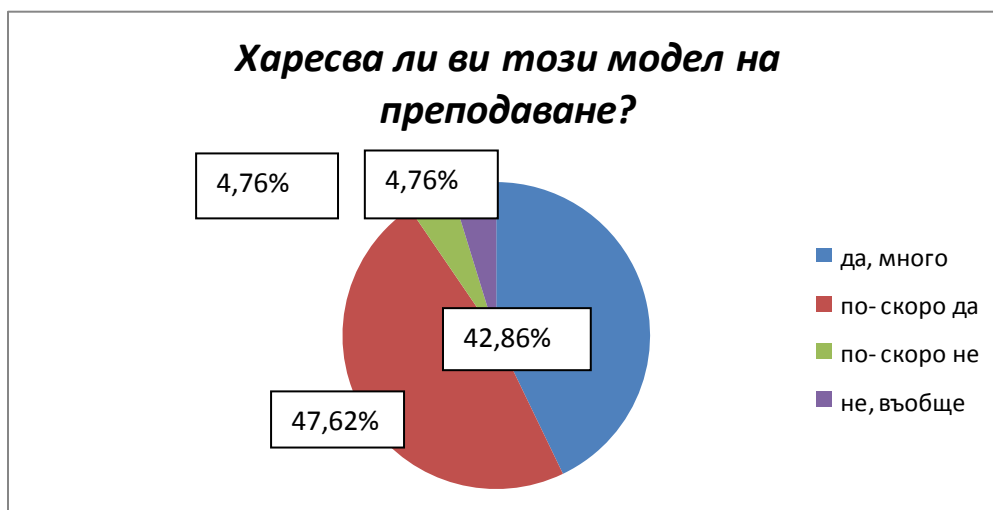
☐ дава ми нови идеи	4	19,05%	
☐ помага ми да обогатя изразните средства	3	14,29%	
☐ помага ми да завърша своята рисунка	2	9,52%	
☐ показва ми как да разработя отделните детайли	2	9,52%	
☐ повече от един отговор	10	47,62%	
7. Имате ли препоръки, по отношение на преподаването?			
- Не. Няма препоръки.	9	42,86%	
- Не. Няма	9	42,86%	
- С препоръки	3	14,28%	
8. Опишете с няколко думи, как ви помогна модела на преподаване в процеса на изобразяване			
- Не мога да кажа/ Да	1	4,76%	
- Не ми помогна	1	4,76%	
- Помогна ми за изграждането на светлосенките при рисуване на натюрморт	2	9,52%	
- Научих се да рисувам по-добре	4	19,05%	
- Овладях нови техники/ Запознах се с нови материали	9	42,86%	
- Обогатиха се знанията ми по изобразително изкуство	3	14,29%	

- Помага ми да открия своите грешки и да ги поправя	1	4,76%	
---	---	-------	--

Анализ на данните по критерий „Лична оценка на приложеният модел на обучение” (отнася се за въпрос 1). Този критерий характеризира оценката на ученика по отношение начина на поднасяне на учебния материал. (използвания от учителя педагогически модел).

Посочената от ученика оценка е по предварително подадена скала.

Диаграма 1. Процентно разпределение на отговорите по въпрос № 1 от анкетната карта: Харесва ли Ви този модел на преподаване?

3.2. Анализ и оценка на ученическите творби от констатиращия етап на изследването

Таблица 6. Резултати от анализа на ученически творби по диференцираните общи и частни критерии

Клас 6	учебна година	Тема 1 – Натюрморт от натура-обемна рисунка с молив	
	2015-2016		
	Общи критерии	Частни критерии	Средна

Име (творба - Прил.№)	Ком.	Констр.	Обем и простр.	Х. изр.	Изграждане от общото към частното	Плавно насищане от светло към тъмно с	оценка
Експериментална група – 6 а клас							
Александра Райковска (прил. 80)	2	3	2	2	2	2	2,17
Божидар Станчев(прил. 81)	1	1	1	1	1	1	1
Борис Маринов (прил. 82)	2	1	1	1	1	1	1,17
Виктор Атанасов (прил. 83)	2	3	2	2	2	2	2,17
Дарина Томбакова (прил. 84)	2	4	2	1	2	2	2,17
Диан Георгиев (прил. 85)	2	1	1	3	1	1	1,50
Екатерина Иванова (прил. 86)	2	4	3	3	3	2	2,83
Елена Коркинова (прил. 87)	3	4	3	3	3	2	3
Елена Попова (прил. 88)	3	4	3	3	2	2	2,83
Иван Карев (прил. 89)	2	2	2	1	1	1	1,5
Илиян Драмчев (прил. 90)	2	3	3	2	2	2	2,33
Йоана Савова (прил. 91)	3	4	3	2	2	2	2,67
Кирил Узунов (прил. 92)	1	1	1	1	1	1	1
Константин Костов (прил. 93)	2	1	1	1	1	1	1,17
Магдалена Капарова (прил. 94)	2	3	3	2	3	2	2,50
Петко Драганов (прил. 95)	1	2	2	1	1	1	1,33

Петър Велев (прил. 96)	2	3	3	2	1	2	2,17
Рада Минева (прил. 97)	2	2	2	1	2	2	1,83
Симона Синапова (прил. 98)	2	3	2	1	2	2	2
Христо Паскалев (прил. 99)	2	3	2	1	2	2	2
Цветан Тодоров (прил. 100)	2	2	2	1	2	2	1,83
Обща средна оценка по от- делните критерии	2	2,57	2,10	1,62	1,76	1,67	1,96
Контролна група – 6 з клас							
Адриан Ралев (прил. 101)	1	1	2	1	1	1	1,17
Александра Гай- дарова (прил. 102)	5	4	2	3	2	1	2,83
Атеас Арnaudов (прил. 103)	2	2	2	1	1	1	1,50
Божидара Гаджалова (прил. 104)	2	2	2	1	1	1	1,50
Валерия Стайковска (прил. 105)	2	2	1	1	1	1	1,33
Габриела Генова (прил. 106)	3	2	2	1	2	2	2
Галя Вълкова (прил. 107)	2	2	2	1	2	2	1,83
Дара Узунова (прил. 108)	3	2	2	1	2	2	2
Десислава Коста- динова (прил. 109)	2	2	2	1	1	1	1,50
Димитър Брайков (прил. 110)	2	2	2	1	1	1	1,50
Екатерина Кисова (прил. 111)	3	4	2	2	1	1	2,17

Йозлем Чешли (прил. 112)	3	3	2	2	1	1	2
Кристина Гиле- ва (прил. 113)	2	2	2	1	2	2	1,83
Поля Бояджиева (прил. 114)	1	2	2	1	1	1	1,33
Радостина Гаджа- лова (прил. 115)	2	2	2	1	1	1	1,29
Рангел Мренов (прил. 116)	1	1	1	1	1	1	1
Роселена Жекова (прил. 117)	2	2	2	2	1	1	1,43
Стефан Стефанов (прил. 118)	2	2	1	1	1	1	1,33
Стоянка Каламо- ва (прил. 119)	1	2	1	1	1	1	1,17
Теодор Поибрен- ски (прил. 120)	1	2	1	1	1	1	1,17
Теодора- Анна Делева (прил. 121)	1	2	2	2	2	2	1,83
Обща средна оценка по от- делните кри- терии	2,05	2,14	1,76	1,29	1,29	1,24	1,63

При сравнителния анализ на данните в таблица 6 е видимо, че средната оценка по отделните критерии на експерименталната група е 1,96, а тази на контролната група – 1,63. Между двете оценки се констатира разлика от 0,33 в полза на ученическите творби създадени от експерименталната група. Този факт показва, че нивото на двете групи е приблизително еднакво, а предимството на експерименталната група може да се определи като незначително от статистическа гледна точка.

След отчитане на данните по отделните критерии, забелязваме, че експерименталната група показва най-високи резултати по критерия „Конструкция”, където средната оценка на учениците от 6а клас е 2,57. Контролната група от своя страна също регистрира най- висока средна оценка по критерия „Конструкция” – 2, 14. От тези резултати можем да обобщим, че учениците са срещнали най-малко затруднение в изграждането на конструкцията и пропорциите на изобразяваните в натюрморта обекти.

Другата съпоставка, която правим на резултатите от експерименталната и контролната група, е по отношение на най-голяма разлика в оценките по критерии. Тя се забелязва при един от частните критерии за моливната техника, а именно „Изграждане от общото към частното” и е равна на 0,47, съответно 1,76 при експерименталната група и 1,29 при контролната. Най-малка е разликата между двете групи по критерий „Композиция”- 0,05, където по-високата оценка 2,05 е в полза на контролната група, съответно 2,00 е общата оценка на експерименталната група по същия критерий.

По-детайлното анализиране на ученическите творби показва, че в по-голямата част от тях се срещат композиционни, конструктивни и пропорционални грешки, както и затруднения при боравене с изразните средства на моливната техника. Най-високият общ резултат -2,83 е постигнат от двама ученици в експерименталната група – Екатерина Иванова (прил. 86) и Елена Попова (прил. № 88), както и един ученик от контролната група- Александра Гайдарова (прил. 102). В техните работи се наблюдава сравнително добро композиционно поместване на предметите в изобразителното поле, относително точно предаване на пропорционалните и конструктивни характеристики на натюрморта. Налице са познаване на графичния материал и начините на работа с него, стремеж към изграждане от общото към частното и постигане на различни стойности с помощта на разнообразни штрихи и плавното им насищане, което поставя двете ученически творби на малко по-високо ниво от тези на връстниците им.

В обобщение на резултатите от урока „Натюрморт по натура – обемна рисунка с молив” можем да констатираме, че в създадените от учениците творби нивото на изобразителните умения спрямо изведените критерии за оценка в Моливна техника е занижено.

Таблица 7. Крайни средни оценки по общи и частни критерии за учебните творби на експерименталната и контролната групи за използваните графични техники:

Групи	„Моливна техника”	„Черна и бяла темпера”	„Туш, перо и лави”
Експериментална	1,96	2,37	2,48

При обобщените резултати в таблица 7 са видими разлики в полза на експерименталната група спрямо контролната. При „Моливната техника” разликата между средните оценки на двете групи е равна на 0,33. При „Черно-бялата темперна техника” учениците от експерименталната група макар и с много малко изпреварват връстниците си от контролната група. От друга страна при техниката „Туш, перо и лави” разликата между двете групи е толкова незначителна, че бихме могли да приемем, че постигнатите резултати от участващите в експеримента шестокласници са

равни. Като цяло разликите в оценките са незначителни от статистическа гледна точка. Факт, който ни отвежда на мисълта, че нивото на изобразителните умения между експерименталната и контролната група е равно.

На базата на анализа от получените данни след провеждането на констатиращия етап на педагогическото изследване с ученици от девети клас (задължителна подготовка) в СОУ „Патриарх Евтимий – Пловдив” могат да се направят следните изводи:

1. Учениците от експерименталната и контролната група се затрудняват при боравенето с изразните средства на използваните в експеримента графични техники за изобразяване – „Моливна техника”, „Черно-бяла темперна техника”, „Туш, перо и лави”.
2. Нивото на демонстрираните от експерименталната и контролната група изобразителни умения в трите учебно-изобразителни задачи е приблизително равно.
3. Като цяло нивото на показаните изобразителни умения спрямо изведените от нас критерии за оценка в трите учебно- изобразителни задачи е занижено.

3.3. Анализ и оценка на ученическите творби от контролния етап на изследването

В контролния етап на педагогическото изследване за отчитане реалното състояние на формираните изобразителни умения на учениците, се проведеха три методически планирани уроци със същите тема, жанр, учебни изобразителни задачи, графични материали и техники, както в проведените в началото на педагогическия експеримент констатиращ етап.

Групите отново са разделени на експериментална и контролна с равен брой участници във всяка една група, като и двете групи са обучавани по традиционния модел на обучение.

Сравнението между реализираните творби на учениците, обучавани по експерименталния модел и тези на учениците, които не са обучавани по него, показва реалното въздействие на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники върху надграждането на изобразителни умения на шестокласниците.

Анализът и оценяването на ученическите творби и тук, както в констатиращия етап се осъществява за всеки един урок поотделно. Оценката и анализът отново се правят последователно и за трите графични техники – „Моливна техника”, „Черна и бяла темпера” и „туш, перо и лави”. Получените данни са изведени в таблици.

В процеса на оценяване и анализ акцентираме на някои от ученическите творби, в които демонстрираните изобразителни умения са на по-високо ниво. Чрез метода за качествен анализ оценяваме техните постижения или пропуски.

Таблица 8. Резултати от анализа на ученически творби по диференцираните общи и частни критерии

Клас 6		учебна година			Тема 15 – Натюрморт от натура-обемно изграждане в техниките туш, перо и лави		
2015-2016							
Име (творба - Прил.№)	Общи критерии				Частни критерии		Средна оценка
	Ком.	Констр.	Обем и простр.	Х. изр.	Стегнат рисунък на формата на обектите	Лазурно постигане на най-светлите и най-тъмните стойности с помощта на преливки	
Експериментална група – 6 а клас							
Александра Райковска (прил. 290)	4	5	5	5	5	5	4,83
Божидар Станчев(прил. 291)	4	4	3	5	4	4	4
Борис Маринов (прил. 292)	5	4	2	2	3	2	3
Виктор Атанасов (прил. 293)	4	4	4	3	3	3	3,50
ДаринаТомбакова (прил. 294)	5	5	4	3	4	4	4,17
Диан Георгиев (прил. 295)	5	4	3	2	2	3	3,17
Екатерина Иванова (прил. 296)	5	5	4	4	4	4	4,33
Елена Коркинова (прил. 297)	5	5	4	5	4	4	4,50
Елена Попова (прил. 298)	5	6	6	6	5	5	5,50
Иван Карев (прил. 299)	5	5	5	4	4	5	4,67
Илиян Драмчев (прил. 300)	4	3	2	3	3	2	2,83
Йоана Савова (прил. 301)	5	6	5	5	5	5	5,17
Кирил Узунов (прил. 302)	4	3	3	2	3	2	2,83
Константин Костов (прил. 303)	4	3	2	2	3	2	2,67

Магдалена Капарова (прил. 304)	6	5	6	6	4	4	5,17
Петко Драганов (прил. 305)	6	4	3	3	5	4	4,17
Петър Велев (прил. 306)	6	6	5	6	5	5	5,50
Рада Минева (прил. 307)	6	6	6	4	4	4	5
Симона Синапова (прил. 308)	5	5	4	3	4	3	4
Христо Паскалев (прил. 309)	4	4	3	3	1	1	2,67
Цветан Тодоров (прил. 310)	4	4	4	3	3	3	3,50
Обща средна оценка по отделните критерии	4,81	4,57	3,95	3,76	3,71	3,52	4,05
Контролна група – 6 з клас							
Адриан Ралев (прил. 311)	4	3	1	2	2	1	2,17
Александра Гайдарова (прил. 312)	4	4	2	2	2	2	2,67
Атеас Арнаудов (прил. 313)	3	2	2	2	2	2	2,17
Божидара Гаджалова (прил. 314)	4	4	3	2	3	3	3,17
Валерия Стайковска (прил. 315)	4	4	2	2	2	3	2,83
Габриела Генова (прил. 316)	4	4	4	3	3	3	3,50
Галя Вълкова (прил. 317)	4	3	3	2	3	3	3
Дара Узунова (прил. 318)	4	4	4	2	3	3	3,33
Десислава Костадинова (прил. 319)	4	4	3	2	3	2	3

Димитър Брайков (прил. 320)	4	3	4	2	4	3	3,33
Екатерина Кисова (прил. 321)	4	4	3	2	3	3	3,17
Йозлем Чешли (прил. 322)	4	4	3	2	3	3	3,17
Кристина Гилева (прил. 323)	4	3	3	2	3	3	3
Поля Бояджиева (прил. 324)	3	2	2	1	2	2	2
Радостина Гаджало лова (прил. 325)	5	4	1	1	1	1	2,17
Рангел Мренов (прил. 326)	4	3	3	2	3	3	3
Роселена Жекова (прил. 327)	4	4	3	2	2	2	2,83
Стефан Стефанов (прил. 328)	2	2	2	2	2	2	2
Стоянка Каламова (прил. 329)	5	4	3	2	2	3	3,17
Теодор Поибренски (прил. 330)	4	3	1	1	2	2	2,17
Теодора- Анна Делева (прил. 331)	5	4	2	2	2	1	2,67
Обща средна оценка по от- делните кри- терии	3,95	3,43	2,57	1,90	2,48	2,38	2,79

При сравнителният анализ на данните от таблица 8 виждаме разлика в резултатите на експерименталната и контролната група, равна на 1,26. Средната оценка по критерии при експерименталната група е 4,05, а при контролната – 2,79. Ученическите творби от експерименталната група са с най-висок среден резултат по критерия „Композиция” който е равен на 4,81. Регистрираната висока оценка доказва положителното влияние на груповото динамично експериментиране с графични материали и техники върху учениците от експерименталната група, които умело прилагат принципите на работа при прилагане на техниките „Туш, перо и лави”. При контролната група, където най-висока средна оценка също е по този критерий – 3,95

показва разлика от 0,86 и потвърждава твърдението за ефективността на приложения от нас експериментален модел на обучение.

При по-подробен анализ можем да оличим творбите на Александра Райковска (прил. 290), Елена Коркинова (прил. 297), Иван Карев (прил. 299), Йоана Савова (прил. 301), Магдалена Капарова (прил. 304), Петър Велев (прил. 306) и Рада Минева (прил. 307) като най-високи постижения и резултати от създадените в техниките туш, перо и лави натюрморти.

В творбите на Магдалена Капарова, Йоана Савова, Петър Велев и Елена Попова е видимо умелото композиране на натюрморта във формата. Убедително са представени конструктивните и материални характеристики на обектите. Особено впечатление прави формираното умение за изобразяване на пространствените изменения на обектите, участващи в композицията. Обучаваните умело постигат разнообразие, както и логично и целенасочено градиране на сивите стойности в целия формат. Те комбинират неголям брой сиви стойности, като преобладаващи са две или три. Учениците са постигнали внушение за обем и пространство, посредством лазурно полагане на графичните петна, съобразно логиката на градиране от светло към тъмно.

При контролната група е видимо, че използването на изразните средства на техниките „Туш, перо и лави“ е неубедително. Полагането на графичните петна не винаги има отношение към изграждането на формата. На места най-тъмните стойности са нанесени прекалено плътно и покривно. Най-висока средна оценка в контролната група получава ученическата творба на Габриела Генова (прил. 316) – 3, 50.

В таблица 9 са изведени получените средни оценки по общите и частни критерии за използваните графични техники- „Моливна техника“, „Черна и бяла темперна техника“ и „Туш, перо и лави“. В нея нагледно са показани равнищата на успеваемост на експерименталната и контролната групи съобразно приложената от нас оценъчна скала за изпълнените от тях учебно-изобразителни задачи в контролния етап на педагогическото изследване.

Таблица 9. Крайни средни оценки по общи и частни критерии за учебните творби на експерименталната и контролната групи за различните графични техники и материали, използвани по време на педагогическия експеримент– „Моливна техника“, „Черна и бяла темпера“, „Туш, перо и лави“

Групи	„Моливна техника“	„Черна и бяла темпера“	„Туш, перо и лави“
Експериментална	2,90	3,28	4,05
Контролна	2,02	2,26	2,79

При обобщените резултати в таблица 9 са видими разлики в полза на експерименталната група спрямо контролната. И в трите използвани графични техники

учениците от експерименталната група изпреварват връстниците си от контролната група и то със съществени от статистическа гледна точка разлики. Получените резултати в хода на контролния етап на педагогическото изследване показват, че учениците от експерименталната група (обучавани според спецификите на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники) демонстрират формирани изобразителни умения на по-високо ниво.

На базата на анализа от получените данни след провеждането на контролния етап на педагогическото изследване с ученици от шести клас в СОУ „Патриарх Евтимий – Пловдив” могат да се направят следните изводи:

1. Учениците от експерименталната група не се затрудняват при боравенето с изразните средства на използваните графични техники за изобразяване- „Моливна техника“, „Темперна техника“ и „Туш, перо и лави“.
2. Оценките на учениците от експерименталната група в контролния етап на педагогическото изследване са по-високи от тези на учениците в контролната група.
3. Нивото на демонстрирани изобразителни умения при учениците от експерименталната група и в трите учебно-изобразителни задачи е по-високо от това на учениците съставляващи контролната група.

3.4. Сравнителен анализ на ученическите творби от констатиращия и контролния етап на изследването

Сравнителният анализ между учебните творби реализирани в констатиращия и контролния етап на педагогическото изследване цели да докаже, че предложения от нас експериментален модел влияе положително върху процеса на обучение при учениците от прогимназиален етап на СОУ.

Обобщаването на резултатите от сравнителния анализ при използваните в експеримента графични техники („Моливна техника”, „Черно-бяла темперна техника”, „Туш, перо и лави”), които са обект на изучаване и употреба от учениците в констатиращия и контролния етап на педагогическото изследване ни дава обективни данни за развитието на изобразителните умения на учениците.

Действително експерименталната група, където бе приложено груповото динамично експериментиране с графични материали и техники, постигна по-високи средни оценки от тези на контролната група, която бе обучавана по традиционния модел на обучение. Резултати, които до голяма степен са регистрирани благодарение на по-високото ниво на формирани изобразителни умения за употребата на изучаваните графични материали и техники.

Таблица 10. Обобщени резултати на ученическите творби по отделните общи и частни критерии за изучаваните графични техники в констатиращия и контролния етап на педагогическия експеримент

Обемно- пространствено изграждане на натюрморт- моливна рисунка

Констатиращ етап

групи	Ком.	Кон.	Обем и простр.	Х.Изр.	Изграждане от общото към частното	Плавно насищане от светло към тъмно с помощта на разнообразни щрихи	Средна оценка
Експериментална група	2	2,57	2,10	1,62	1,76	1,67	1,96
Контролна група	2,05	2,14	1,76	1,29	1,29	1,24	1,63

Контролен етап

Експериментална група	3,38	3,48	2,48	2,52	2,71	2,81	2,90
Контролна група	2,67	2,57	1,71	1,38	2,05	1,76	2,02

Обемно- пространствено изграждане на натюрморт посредством черна и бяла темпера

Констатиращ етап

групи	Ком.	Кон.	Обем и простр.	Х.Изр.	Покривност	Разнообразие на стойностите на сивото	Средна оценка
Експериментална група	3	3	2,33	1,86	1,90	2,10	2,37

Контролна група	3,29	2,29	1,76	1,33	1,33	1,86	1,98
Контролен етап							
Експериментална група	3,95	4,14	2,95	2,90	2,76	2,95	3,28
Контролна група	3,33	3,05	1,86	1,71	1,71	1,90	2,26
Обемно- пространствено изграждане на натюрморт посредством техниките туш, перо и лави							
Констатиращ етап							
групи	Ком.	Кон.	Обем и простр.	Х.Изр.	Стегнат рисунък на формата на обектите	Лазурно постигане на най-светлите и най-тъмните стойности с помощта на преливки	Средна оценка
Експериментална група	3,86	3,29	2,10	1,52	2,19	1,95	2,48
Контролна група	3,57	2,95	2,14	1,71	2,05	1,90	2,39
Контролен етап							
Експериментална група	4,81	4,57	3,95	3,76	3,71	3,52	4,05
Контролна група	3,95	3,43	2,57	1,90	2,48	2,38	2,79

Както е видно от данните в таблица 10, разликата между творбите на експерименталната група, създадени с „Моливна техника”, в констатиращия и контролния етап на изследването е 0,94. Съответно при констатиращия етап постигнатата оценка е 1,96, а при контролния – 2,90. При контролната група същата разлика е 0,39 като в констатиращия етап регистрираният резултат е 1,63, а в контролния – 2,02. И при двете групи е видно изменение, вследствие на проведеното от нас обучение, но развитието при експерименталната група може да се отбележи като по-значимо от статистическа гледна точка. Основна роля за това има проведеното обучение съобразно спецификите на груповото динамично експериментиране с графични материали и техники. Съпоставянето на средните оценки регистрирани от двете групи при общите и частни критерии между констатиращия и контролния етап показва, че те са по-високи при всеки един от тях. При експерименталната група впечатление правят резултатите от общия критерий „Композиция“, където разликата е 1,38. При частните критерии най-голяма разлика в резултатите отчитаме при критерий „Плавно насищане от светло към тъмно с помощта на разнообразни шрихи”, където констатираме разлика от 1,14 в полза на творбите създадени по време на контролния етап. За контролната група разликата при общите и частни критерии между констатиращия и контролния етап е най-солидна по общия критерий „Композиция” – 0,62 и по частния критерий „Изграждане от общото към частното” – 0,76.

От направената съпоставка можем да заключим, че високите резултати при творбите на експерименталната група са реализирани благодарение на по-високото ниво на формирани изобразителни умения за обемно-пространствено изграждане на натюрморт посредством моливна рисунка.

В уроците, където се изучава и прилага графичната техника „Черно-бяла темперна техника” също можем да отбележим напредък в изобразителните умения и повишаване на резултатите ѝ при двете групи. При експерименталната група разликата между творбите реализирани в констатиращия и контролния етап на изследването е 0,91. В констатиращия етап общата средна оценка е 2,37, а в контролния – 3,28. При контролната група същата разлика е 0,28 като в констатиращия етап регистрирания резултат е 1,98, а в контролния – 2,26. И при двете групи отново има развитие вследствие на проведеното от нас обучение. И в този случай надграждането на изобразителни умения при експерименталната група може да се отбележи като значимо от статистическа гледна точка. Динамичната групово демонстрация с графични материали и техники приложена на експерименталната група и в този случай доказва своето позитивно влияние върху процеса на обучение.

Съпоставянето на средните оценки регистрирани от двете групи при общите и частни критерии между констатиращия и контролния етап показва, че те отново са по-високи при всеки един от тях. Частните критерии, които имат отношение към съответната графична техника на изобразяване са: „Покривност” и „Разнообразие на стойностите на сивото”. Както е видно от таблица 15, разликата в средните оценки на

двете групи в контролния етап на изследването и по двата частни критерия, са равни на 1,05.

Това са две от най-съществените разлики между средните оценки в констатиращия и контролния етап на изследването. Те представляват още един факт, който отразява по-високото ниво на формирани изобразителни умения при учениците обучавани по експерименталния модел. За контролната група разликата при общите и частни критерии между констатиращия и контролния етап е най-солидна по общия критерий „Конструкция” – 0,76. Най-високи средни резултати са постигнати по критерий „Композиция” – 3,33. При частните критерии най-голяма е разликата по критерий „Покривност” – 0,38.

Вследствие на изведените резултати от сравнителния анализ можем да твърдим, че при употребата на „Черно-бяла темперна техника” учениците са повлияни положително от груповата динамична демонстрация с графични материали и техники, въз основа на което нивото на изобразителни умения при учениците от експерименталната група е по-високо от това на връстниците им съставляващи контролната група.

Развитието на изобразителните умения на учениците е най-осезаемо в уроците, в които се изучава и прилага графичната техника за изобразяване „Туш, перо и лави”. При експерименталната група разликата между творбите реализирани в констатиращия и контролния етап на изследването е 1,57. В констатиращия етап общата средна оценка е 2,48, а в контролния – 4,05. При контролната група същата разлика е 0,40, като в констатиращия етап регистрирания резултат е 2,39, а в контролния – 2,79. Вследствие на проведеното от нас обучение отново се наблюдава развитие, както при експерименталната, така и при контролната група. В този случай надграждането на изобразителни умения при експерименталната група е най-значимо от статистическа гледна точка. Груповата динамична демонстрация с графични материали и техники приложена при експерименталната група отново доказва своето позитивно влияние върху развитието на изобразителни умения в клас.

Сравнението на средните оценки регистрирани от двете групи при общите и частни критерии между констатиращия и контролния етап показва, че те са по-високи при всеки един от тях. Експерименталната група регистрира най-високи общи резултати в контролния етап на педагогическото изследване по общия критерий „Композиция” – 4,81, което е с 0,95 повече от оценката по същия критерий в констатиращия етап. Частните критерии, които имат отношение към съответната графична техника за изобразяване са: „Стегнат рисунък на формата на обектите” и „Лазурно постигане на най-светлите и най-тъмните стойности с помощта на преливки”. Разликите в общите оценки между констатиращия и контролния етап по двата частни критерия са както следва: „Стегнат рисунък на формата на обектите” – 1,52; „Лазурно постигане на най-светлите и най-тъмните стойности с помощта на преливки” – 1,57. Най-съществената разлика между средните оценки в констатиращия и контролния етап

на изследването е постигната именно по критерия „Лазурно постигане на най- светлите и най-тъмните стойности с помощта на преливки” и тя е равна на 1,57. За контролната група разликата при общите и частни критерии между констатиращия и контролния етап е най-солидна по общия критерий „Конструкция” и при частния критерий „Лазурно постигане на най- светлите и най-тъмните стойности с помощта на преливки” – 0,48. При общите критерии най-висок среден резултат е постигнат по критерия „Композиция” – 3,95.

Въз основа на извършения сравнителен анализ, констатираме положителното влияние на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники върху обучаваните. При употребата на графичната техника за изобразяване („Туш, перо и лави”) нивото на изобразителните умения при учениците от експерименталната група отново е по-високо от това на връстниците им в контролната група.

Диаграма 2.1 и диаграма 2.2 онагледява разликите между получените обобщени резултати от констатиращия и контролния етап на педагогическото изследване за трите използвани графични техники – „Моливна техника”, „Черно- бяла темперна техника” и „Туш, перо и лави”. В нея нагледно са показани равнищата на успеваемост на експерименталната и контролната група съобразно приложената оценъчна скала за оценка на учебните изобразителни задачи.

Диаграма 2.1 констатиращ етап

Диаграма 2.2 контролен етап

Разликата в крайните средни оценки по общите и частни критерии на експерименталната и контролната групи между констатиращия и контролния етап са онагледени в диаграми 2.1 и 2.2. Съпоставката на оценките от констатиращия етап (диаграма 2.1) на педагогическото изследване показва лек превес на творбите, реализирани от експерименталната група в трите разновидности на графичните техники за изобразяване – „Моливна техника” и „Черно- бяла темперна техника” и „Туш, перо и лави”. Като цяло разликите в оценките са незначителни от статистическа гледна точка, от което можем да заключим, че нивото на изобразителни умения на контролната и експерименталната група е приблизително еднакво.

Данните от диаграма 2.2 показват, че в контролния етап на педагогическото изследване резултатите получени от контролната и експерименталната група значително се различават. От съпоставката между тях се установява видимо развитие на изобразителните умения при учениците от експерименталната група. Причината за чувствителната разлика е в целенасоченото обучение, съобразно спецификата на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники проведена на експерименталната група през формиращия етап на педагогическото изследване. Съчетанието между отделните методи и похвати в експерименталния ни модел на обучение е повлияло позитивно върху мотивацията за работа на учениците, вследствие на което те работят с по-голямо желание и интерес, спрямо изследваните в контролната група. Въздействието чрез експерименталния модел на обучение развива по-високо равнище в изобразителните умения на учениците, доказани в техните художествено-творчески резултати.

При един по-задълбочен сравнителен анализ виждаме, че разликите между оценките на експерименталната и контролната група при техниката „Моливна техника” в констатиращия етап е 0,33 в полза на експерименталната група, след което в контролния етап разликата отново е в полза на експерименталната група, но вече е доста по-значителна- е 0,88. При техниката „Черно- бяла темпера” в констатиращия етап отново се наблюдава разлика в полза на учениците от експерименталната група, като тя е 0,39, след което в контролния етап на изследването разликата става 1,02. За техниката „Туш, перо и лави” разликата между оценките в констатиращия етап е 0,09 в полза на експерименталната група, а в контролния етап регистрираната разлика е 1,26

отново в полза на експерименталната група, само че със значително по-висока числова стойност.

След проведената съпоставка между резултатите от констатиращия и заключителния етап на педагогическото изследване стана ясно, че:

1. Учениците от експерименталната група, обучавани чрез разработеният за целта експериментална модел регистрират по-високи средни резултати от учениците в контролната група, обучавани по традиционния модел, което е показател не само за по-високото равнище на постижение, но и за развитието на изобразителните умения.

2. Учениците съставляващи експерименталната група владеят много по-добре графичните изразни средства за изобразяване посредством „Моливна техника”, „Черно-бяла темперна техника” и „Туш, перо и лави”.

ИЗВОДИ

На базата на проведеното теоретико-емпирично изследване могат да се направят следните изводи:

1. В изобразителното изкуство елементи на натюрморта се забелязват в творбите от епохата на древността, което е характерно за стенописите, фреските и мозайките на Египет, Херкулан и Помпей. Самостоятелно значение, като изобразителен жанр обаче той придобива в Холандия, едва през XVII век.

2. В обучението по изобразително изкуство проблемът за натюрморта се задълбочава, с измененията в психологическото и възрастовото развитие на учениците, което се отразява на надграждането на знанията и усъвършенстването на уменията.

3. От направеното проучване на учебното съдържание е видно, че натюрмортът започва да се изучава по-задълбочено в прогимназиалния етап, в който чрез въвеждане на различни графични материали и техники: линогравюра, моливна рисунка, техника „Лави“ и др., се стимулира интереса и желанието за работата на учениците. Те формират умения за наблюдение и анализ на модели, знания и умения за композиционно, перспективно и пространствено разположение на предметите, усет за постигане на обема на ръбестите и овалните форми, на различните повърхности и фактури

4. Задълбоченото разглеждане и анализиране на учебното съдържание по класове показва, че графичните материали и техники за разлика от живописните са по-слабо застъпени. Но с напредване на възрастта на учениците, се усложняват задачите по изобразително изкуство – раздел графика, което логично се отразява и на уменията за работа с различни техники и материали.

5. Груповата динамична демонстрация с графични материали и техники, повлиява за повишаване на резултатите при темперната техника, като част от учебното съдържание по раздел живопис.

6. Оригиналните художествени произведения оказват по-силен ефект на въздействие, което се отразява на мотивацията и желанието за работа на учениците.

7. Цифровите стойности от контролния етап на педагогическото изследване доказват по-високата резултативност на експерименталния модел на обучение – Групова динамична демонстрация с графични материали и техники.

8. Потвърди се работната хипотеза, че ако се приложи експериментален модел на обучение, включващ учебни задачи и методически похвати, насочени към овладяване на специфични за процеса на обучение материали и техники, то това ще доведе до подобряване на изобразителните умения на учениците.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Един от основните и актуални проблеми в обучението по изобразително изкуство в средното училище е проблемът за формиране и развиване на изобразителните умения на учениците. Именно това е основната причина, която ни насочи към темата на дисертационния труд – „Изобразяване на натюрморт посредством графична рисунка от ученици в прогимназиален етап”. Търсенията ни в тази насока намериха реализация в създаването на експериментален модел на обучение, включващ учебни задачи и методически похвати, насочени към овладяване на специфични за процеса на обучение графични материали и техники.

Провеждането на експеримента доказва положителното въздействие на предложения от нас модел на обучение. Учениците затвърдиха и надградиха знанията си за натюрморта като жанр в изобразителното изкуство, за начините на изобразяване, посредством различни графични материали и техники, които в последствие приложиха в учебните изобразителни задачи. На обучаваните се даде възможност да експериментират, посредством рисуване с молив, черна и бяла темпера, туш, перо и лави, което от своя страна допринесе за обогатяване на художествените и графичен „изказ” на всеки ученик. Системното прилагане на новите знания и опит в учебните задачи, логично доведе до повишаване развитието на уменията за изобразяване, посредством графична рисунка. За по-лесното възприемане на новия материал и за постигане на по-голям ефект от обучението, уроците бяха съпроводени със значително богати нагледни средства, които в същото време служат за обогатяване на художествената култура на учениците.

Прогимназистите от експерименталната група, обучавани съобразно спецификите на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники, показват по-високи постижения при прилагането на новите знания в практическите

задачи, свързани с изпълнението на графична рисунка в техниките: „Моливна техника”, „Черно-бяла темперна техника”, „Туш, перо и лави”. Обучението на учениците съобразно изискванията на експерименталния модел повиши желанието за работа, което също се отрази положително на творческите резултати. Анкетата като метод за диагностика показва високото равнище на усвоени знания от страна на учениците при изучаването и експериментирането с графични материали и техники, одобрението на обучаваните относно начина на поднасяне на информацията, както и предпочитанията им към съответния модел на обучение.

Въз основа на получените от педагогическия експеримент резултати, които доказват ефективността на груповата динамична демонстрация с графични материали и техники констатираме, че експерименталният модел на обучение може да повлияе положително върху процеса на обучение при учениците в прогимназиален етап на средното училище и да доведе до повишаване в развитието на изобразителните умения.

Също така смятаме, че груповата динамична демонстрация с графични материали и техники може да се прилага успешно и в обучението по другите раздели-живопис, скулптура и приложно-декоративни изкуства.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

1. Теоретично е проучено и анализирано мястото на натюрморта в обучението по изобразително изкуство със специално място на материалите и техниките за изобразяване, посредством графична рисунка, във връзка с развитието на изобразителните умения, интереса към заниманията в тази област и резултатите от обучението.

2. Разработени са критерии и показатели, специфични за анализ и оценка на ученически творби за изобразителния жанр - натюрморт, реализирани чрез разнообразни графични материали и техники.

3. Създаден и апробиран е методически модел за обучение по изобразително изкуство, доказващ обогатяването на знанията и развитието на уменията на учениците от прогимназиален етап за изобразяване на натюрморт, чрез прилагане на групова динамична демонстрация с графични материали и техники.

4. На основа на анализа на резултатите от изследването са открити постиженията на учениците от експерименталната група, спрямо контролната група, което доказва ползата и ефекта от въздействието на експерименталния модел, спрямо традиционния модел на обучение.

5. Споделен е педагогически изследователски опит, представени са разработки на уроци за работа с графични материали и техники, които представляват оригинален

авторски продукт. Те са особено полезни и ценни за обучението по изобразително изкуство и обогатяват педагогическата теория и практика.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. **Узунова, П.** Натюрмортът в обучението по изобразително изкуство. В: Пролетни научни четения. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски”, 2014, с. 84 – 89.
2. **Узунова, П.** Историческо зараждане и развитие на натюрморта в изобразителното изкуство. В: Пролетни научни четения. „Макрос”, 2016, с. 172 – 180.
3. **Узунова, П.** Познаване и използване на графичните техники и материали за изобразяване на натюрморт от ученици в шести клас В: Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство. Годишник. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски”, 2016, с. 137 – 144.

УЧАСТИЯ В НАУЧНИ ФОРУМИ

1. 2014 г. – „Натюрмортът в обучението по изобразително изкуство”, Пловдив.
2. 2016 г. – „Историческо зараждане и развитие на натюрморта в изобразителното изкуство”, Пловдив.